

EDEBİYAT VE İDEOLOJİ İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA SALAMBI ROMANI

AYŞE ŞENER*

ÖZ: Edebiyat ve ideoloji ilişkisine verilebilecek en belirgin örnek Marksist ve Leninist ideoloji çerçevesinde gelişen Sovyet edebiyatı olacaktır. 1934 yılında düzenlenen Birinci Sovyet Yazarlar Birliği Kongresiyle ilkeleri belirlenen Marksist edebiyat temelinde gelişen Sovyet edebiyatı, ideoloji eksenli bir edebiyatı esas kılar. Dönemin yazarları, angaje bir edebiyat oluşturmaya sevk edilmiş ve ideolojinin yansıma alanı olarak edebiyat, dönemin politik havasını aktarma noktasında araç görevi görmüştür. Bu bağlamda o dönemin edebî eserleri, genel itibarıyla Sovyet gerçekçiliğini ve Sovyet ideolojisini olumlayan bir çizgide oluşturulmuştur. Özellikle Sovyetler Birliği'ni derinden etkileyen tarihî ve politik olaylardan birisi olan İkinci Dünya Savaşı, eserlerde yaygın bir tema olarak kullanılmış; Sovyet kahramanlığı, fedakârlığı, vatanseverliği vurgusu; eserlerin odak noktasını oluşturmuştur. Bu ideolojik vurgu, edebî eserlerde özellikle kadın bağlamında işlenmiştir. Eli silah tutan her erkeğin cepheye gitmesi ile geride kalan kadınlar, hayata birkaç kat daha güçlü tutunmak zorunda kalmıştır. Çuvaş romanının önde gelen eserlerinden olan *Salambi*, Çuvaş Türkçesinden Türkiye Türkçesine aktarılan ilk romandır. Eserde savaş izleği, cephe gerisinde kalan hayatlara yansımaları bağlamında işlenir. Bu makalede *Salambi* romanı, edebiyat ve ideoloji ilişkisi bağlamında incelenecektir. Bununla birlikte savaşın etkilerini bir aşk hikâyesi ekseninde işleyen yazarın politik söylemi değerlendirilecektir.

Anahtar kelimeler: İkinci Dünya Savaşı, İdeoloji, Çuvaş Edebiyatı, Aleksandr Artemyev, Salambi.

THE SALAMBI NOVEL IN THE CONTEXT OF LITERATURE AND IDEOLOGY RELATIONSHIP

ABSTRACT: The most prominent example of the relationship between literature and politics would be Soviet literature which developed within the framework of Marxist and Leninist ideology. Soviet literature, which developed on the basis of Marxist literature whose principles were determined by the First Congress of Soviet Writers Union in 1934, made an ideology-driven literature essential. The authors of the period were encouraged to form an engaged literature, and literature, as the reflection area of ideology, served as a means of transmitting the political atmosphere of the period. In this context, the literary works of that period were generally formed in a line affirming Soviet reality and Soviet ideology. World War II, which was one of the historical and political events that affected the Soviet Union, was used as a common theme in the works. This ideological emphasis is emphasized in literary works, especially in the context of women. With every man holding a gun to the front, the remaining women had to hold on to life several times stronger. Chuvash novel as being one of the most powerful examples from Turkey as Turkish Chuvash also carries the distinction of being the

* Araştırma Görevlisi, Kırklareli Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, aysesener@klu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-1157-4187

(Yazının Geliş Tarihi/Received Date): 05.03.2020, Yazının Kabul Tarihi/Acceptance Date: 17.04.2020)

first novel translated into Turkish Salambina novel, the survivors of the war is one of the novel processes through life. In this article, the Salambi novel will be examined in the context of the relationship between literature and ideology, and the political discourse of the author, who deals with the effects of war on a love story.

Keywords: II. World War, Ideology, Chuvash Literature, Alexander Artemiev, Salambi.

Giriş

Çuvaşlar, İdil Ural bölgesi Türk boylarındandır. Günümüzde büyük bir çoğunluğu Rusya Federasyonu'na bağlı Çuvaş Özerk Cumhuriyeti'nde yaşamakta olan Çuvaşlar; ayrıca Tataristan, Başkurdistan, Mari El, Komi, Udmurtya Özerk cumhuriyetlerinde; Yamal-Nenets ve Hanti- Mansiskiy Özerk Bölgeleri ile Ul'yanovsk, Samara, Tümen, Orenburg, Moskova, Saratov, Nijniy Novgorod, Kemerov, Sverdlovskiy, Volgograd, Penza, Perm, Tomsk, İrkutsk, Krasnoyarsk gibi bölgelerde yaşamaktadır (Güzel, 2012: 1). Köklü bir yazılı edebiyata sahip olmayan Çuvaşlar, uzun süre sözlü edebiyat geleneğine bağlı olarak yaşadığı için, onların yazılı edebiyat geleneği folklor ürünlerinden faydalanarak şekillenmiştir (Bayram, 2012: 43). 18. yüzyıldan itibaren dinî misyonerlik kaynaklı çalışmaların ortaya çıkması, alfabenin olgunlaşması, sözlüklerin yazılması ve çeşitli çeviri faaliyetleri, yazılı edebiyatın oluşumunda etkili olmuştur. Edebî bir dile ancak 19. yüzyılın ikinci yarısı itibarıyla ulaşan Çuvaşların bu tarihe kadar yazıya geçirilen bazı metinleri¹ olsa da bunlar deneme niteliği taşımaktadır (Güzel, 2014: 46). Mihail F. Fedarov'un 1879-1880 yıllarında yazdığı Arşuri (Orman İyesi) adlı manzumesi, İ. N. Yurkin'in 1889-1890 yıllarında yazdığı hikâyeleri; Çuvaş şiir ve nesrinin önemli ilk örneklerini teşkil eder. Ayrıca çeşitli gazete ve süreli yayınlar da modern Çuvaş edebiyatının gelişimine büyük katkı sağlamıştır (Yılmaz; Mişşi, 2003: 24). 1920'ye kadar millî bir çizgide ilerleyen Çuvaş edebiyatı, 1920'den sonra Sovyet politikası temelinde ilerlemiş ve günümüze kadar gelişerek devamlılık göstermiştir. Konstantin İvanov, P. Usankay, U. Mişşi, İ. Malkay, İ. Tuktaş, K. Payraş, (Yılmaz; Mişşi, 2003: 24), N. İ. Polorusov (Şelebi), İvan Ahah, Georgiy Talmırza, Nikolay Şupışşinni, Şemen Elker, Humma Simuni-Çikeş, Nikifor Vaşankka, Trubina Marhvi, Mitta Vaşleyi, Viktor Rzay, Şiprutin Şıpcık (Bayram, 2018: 23-37) gibi isimler önde gelen Çuvaş yazar ve şairlerine örnek olarak gösterilebilir.

Aleksandr Artemyev (1924-1998) de Modern Çuvaş Edebiyatı'nın şiir, nesir, tercüme ve eleştiri gibi birçok alanında eser vermiş önemli isimlerden birisidir. Artemyev, 1924 yılında Çuvaşistan'ın Elik Bölgesi'ne bağlı Turi Vılı köyünde doğmuştur. 1942 yılında birçok yazar gibi bizzat İkinci Dünya Savaşı'na katılmış; Almanya'da, Mançurya'da bulunmuştur. Savaş sonrası bir süre daha köyünde yaşamış, daha sonra ise Şupaşkar'a göçmüştür (Yılmaz; Mişşi, 2003: 424).

¹ Çuvaşların 18. yüzyıla ait yazılı kaynakları Oğuzhan Durmuş tarafından incelenmiştir. Bu konu hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Oğuzhan Durmuş, *18. Yüzyıl Çuvaşçasının Söz Varlığı*, Paradigma Yayınları, Edirne: 2014.

Artemyev'in edebiyata yönelimi özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında denk gelir. 1947-48 yıllarında Yalav dergisi ve Tıvan Atıl yıllığında çalışmasıyla edebiyatla daha fazla hemhâl olan Artemyev, 1951 yılında Sovyet Yazarlar Birliği üyesi olur. Hemen hemen her edebî türde eser veren Artemyev; Piçik Liyin Pısıık Savınışı (Küçük Liy'in Büyük Sevinci), An Avın Şişki (Eğilme Fındık), Hirli Şıltır (Kızıl Yıldız), Yuratu Yurrisem (Aşk Şarkıları), Tıvıl Umin (Fırtına Öncesi), Sıvısem (Şiirler) gibi birçok eser kaleme almıştır (Artemyev, 2019: 5). Artemyev'in bu eserlerinin yanı sıra Çuvaş nesrinin klasikleri arasında yer alan Salambi² romanı ayrı bir önem taşımaktadır. Eser, ilk olarak 1956 yılında yayımlanmış olup 1966, 1983, 1991 ve 2012 yıllarında tekrar yayımlanmıştır. Roman, Bülent Bayram tarafından, 2012 baskısı esas alınarak 2018 yılında Türkiye Türkçesine aktarılmıştır.

Gerçeğin kurgu formuna taşınması; yazarın 'gerçeği' algılayışına, romanın türüne, devrin hâkim edebiyat anlayışına göre değişiklik gösterebilir. Söz konusu farklı görünüm, toplumların iç dinamikleri ve buna bağlı olarak yazardan beklenenlere göre ayrıntılarda daha belirgin bir görünüm kazanır. Bununla birlikte bu durum, ideoloji ekseninde gelişen edebiyatlarda güdümlü ve kanonik bir çizgide ilerlemektedir. Sosyal, ekonomik ve politik açıdan eserlere konu olan insan, toplumsal değişimlerden etkilenmesi bağlamında bazen estetik kaygılar eşlikli bazen de estetik kaygıdan yoksun olarak metin düzlemine taşınır. Bu bakımdan, Sovyet ideolojisinin güdümünde, ideal Sovyet insanını ve Sovyet rejiminin dikte ettiği ilkeleri konu edinen Türk boylarının edebiyatları; edebiyat ve ideoloji ilişkisine tipik bir örnek teşkil eder. Modern Çuvaş edebiyatı da bu eğilimlere sahiptir. Sovyetler Birliği'ni derinden etkileyen tarihî ve politik olaylardan birisi olan İkinci Dünya Savaşı ve bu savaşın yıkıcı etkileri, o dönemde ele alınan yaygın temaların başında gelmektedir. O dönem romanlarında savaş, çoğunlukla cephe hayatı ve cephenin ardındaki yaşamlar olmak üzere iki şekilde ele alınmıştır. Bizzat savaşa katılan yazar Artemyev, Salambi romanında savaşı ve onun yıkıcı etkisini geride kalanların hayatları üzerinden tematik düzleme taşır. Geniş şahıs kadrosu ve olay örgüsü ile dönemin politik, ekonomik ve sosyal içeriğine dair panoramik bir çerçeve çizer. Salambi romanın başkahramanıdır. Roman, Salambi'nin hayatı etrafında şekillenmiş; onun ailesi, sevdikleri ve iletişimde olduğu insanlar çerçevesinde diğer kişiler oluşturulmuştur. Salambi, Muza, Şemen Salanov, Maruş, Taruş, Petya Kazakov, Lena Mihaylova, Vihtır Murzayev, Pavıl Şambulkin, Kolya Semenov, Valery, Anatoliy Almazov, Maruş'un yengesi, İvan Semenoviç Akramov, Salambi'nin annesi, Valerik, Borisov, Anna İvanovna, Nina Solovyeva-Büyük Nina, Nina Petrova-Küçük Nina, Leon Vıryelov, Andrey İvanoviç, Valery'nin annesi olmak üzere genç, yaşlı, kadın, erkek, çocuk gibi biyo-sosyal bakımdan farklılık arz eden birçok kişi romanda yer almaktadır. Zaman, mekân, olay örgüsü gibi roman öğeleri kişilerle birlikte anlam kazanır. Roman kişilerinin hisleri, arzuları, ikilemleri, kaçışları,

² Bu makalede, romandan yapılan tüm alıntılar için şu baskı esas alınmıştır: Aleksandr Artemyev, *Çuvaş Kızı Salambi*, (akt. Bülent Bayram), Bengü Yayınları, Ankara: 2018.

tutum ve davranışları romanın diğer unsurlarına yön verir. Bu bağlamda yazarın savaşın etkilerini geniş şahıs kadrosu tercihiyle kadın-erkek, yaşlı-çocuk, eğitilmiş-eğitimsiz, köylü-şehirli, iyi-kötü, tembel-çalışkan gibi çatışma alanlarından okuyucuya göstermeye çalıştığını söylemek mümkündür.

Artemyev, aşk izleği ekseninde yer yer Sovyet rejiminin ince bir eleştirisini yapmış; Stalin politikasının olumsuz yanlarını satır aralarına eklemiştir. Bu çalışmada; Ekim Devrimi, Stalin ve repressiya, kolhoz hayatı, İkinci Dünya Savaşı, aydın, Çuvaş-Rus imajı şeklinde belirlediğimiz başlıklar aracılığıyla Salambi romanı, edebiyat ve ideoloji ilişkisi bağlamında ayrıntılı bir şekilde incelenecektir. Bununla birlikte yazarın aşkın kurgusal düzleminde kullandığı politik söylemi değerlendirilecektir.

1. Romanın Kısa Özeti³

Roman, dört ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm, Salambi'nin üzerine atılan iftiranın ve hakkındaki dedikoduların arkadaşları arasında konuşulması ile başlar. Yazar, olay örgüsünün olağan akışını değişikliğe uğratarak romanın merkez vakasını oluşturan bu olaydan anlatıma başlamıştır. Rus bir çocuğu evlat edinerek eğitimini yarıda bırakmak zorunda kalan Salambi, maddî sıkıntılardan dolayı köyüne geri dönmüştür. Toplumsal ön yargılar, Salambi'nin bu çocuğa olan şefkat ve merhametini yok edemez. Her ne pahasına olursa olsun kendini bu çocuğa adar. Savaş sonrası hayat, eskisi gibi değildir. Ekonomik sıkıntılar, savaşta yitirilen insanlar ve bunun yarattığı problemler söz konusudur. Köyün kolhozu da eski gücünü kaybetmiştir. Salambi, halkı için bir şeyler yapmak adına kolhozun düzelmesi için elinden geleni yapmaya başlar.

Romanın vaka zamanı İkinci Dünya Savaşı sonrasına tekâbüle eder. Romanın asıl başladığı bölüm ise 1945 yılında savaşın bitişinin tasviri ile başlayan ikinci bölümdür. Savaşın insanlar ve öğrenciler üzerindeki etkileri bu bölümde ele alınır. Yoksulluk ve çaresizlik içindeki halk, hayata tutunmaya çalışır. Salambi bu sırada Ziraat Enstitüsünde eğitim görmektedir. Büyük Nina ve Küçük Nina ile birlikte Anna İvanovna adlı yaşlı bir kadının evinde kalmaktadır. “Halk düşmanı” yaftası ile suçlanan babasının yokluğuna alışamayan Salambi, savaş dönemi ve öncesinde yaşadığı zorlukları bir kenara bırakarak okul hayatına adapte olmuş; kendine yeni bir çevre edinmiştir. Savaşta kaybettiği sevdiği Valery'in ölüm haberini, Almazov adlı bestekârdan öğrenmiş; bu süreçte Almazov'u daha yakından tanıma fırsatı bulmuştur. Salambi'nin çevresinde ikiyüzlü, çıkarıcı-sahtekâr tipler, mesleğini kötüye kullanan sözde aydınlar yer almaktadır. Almazov ise bu kötülüklerin ve “güz sineği” olarak adlandırılan çıkarıcı aydınların arasında dürüstlüğü, iyiliği, millî bilinç ve farkındalığı ile Salambi'nin dikkatini çeker. Aralarında bir gönül bağı oluşur. Salambi, dördüncü sınıfa gittiği dönemde, yetimhanede kendisine

³ Romanın ayrıntılı yapısal çözümlemesi için bk. Ertuğrul Karakuş, “Çuvaş Yazar Aleksandr Artemyev'in “Çuvaş Kızı Salambi” Romanı Üzerine Bir İnceleme”, *İdil-Ural Araştırmaları Dergisi*, S.2, 2019, s.199-223.

“anne” diye seslenen bir çocuğu evlat edinir. Bu durum, “Salambi’nin çocuğu var.” şeklinde köyde yayılınca annesi rahatsızlanır. Bunun üzerine Salambi’ye mektup yazarak köye çağırır.

Üçüncü bölüm ile birlikte roman, birinci bölümün vaka zamanı ile birleşir. Bu bölüm, kolhoz hayatını ve savaşın geride kalanlar üzerindeki izlerini açıklar. Roman, olağan akışında devam eder. Salambi, evlatlık edindiği Valerik ile birlikte köyüne dönmüştür. Valerik’e bakabilmek için kolhozda buzağı bakıcısı olarak işe başlar. Kolhozun durumu eskisi gibi değildir. Muza’nın oyunu sonucu Almazov ile arası bozulan Salambi’nin yüreği buruktur. Fakat kolhoz ve halkın iyiliği için sağlam ve cesur olarak çalışmak gerektiğine karar verir. Bölgedeki halk türkülerini derleyen Almazov ise cephe arkadaşı Valeriy’in ailesi ile görüşmek için Salambi’nin köyüne gelir. Ancak Salambi’nin Almazov’dan ümidi kalmamıştır. Almazov’un onu sevmediğini ve Muza ile görüştüğünü düşünür. İki arasındaki bu yanlış anlaşılma aralarında konuşulmadığı için Almazov köyden ayrılır.

Romanın dördüncü bölümünde, Valerik’in babası Andrey, beklenmedik bir anda köye gelir. Salambi’yi görünce çok etkilenir. Salambi’nin annesi de onları uygun bulmaktadır. Fakat Salambi, yalnızca Almazov’u düşünür. Almazov ise Çeboksarı’ya dönmüştür. Salambi’nin Andrey ile evleneceğine dair bir duyum alır. Bunun üzerine Kazan’a konservatuvara gider. Salambi’ye duygularını ifade eden bir mektup gönderir. Mektup Andrey’in eline ulaşır. Kendisinin, Valerik’in, Salambi’nin ve Almazov’un kaderinin bu mektuba bağlı olduğunun farkında olan Andrey “iyi kalpli bir subaya” yakışır şekilde mektubu Salambi’ye ulaştırır. Bunun üzerine Salambi onu her daim beklediğine dair bir telgraf çeker. Almazov ve Salambi, sabır ve aşklarının gücü sayesinde kavuşurlar. Roman, “Severek beklemeyi bilenler, inancını kaybetmeyenler mutludur!” ana fikri ile son bulur.

2. Edebiyat ve İdeoloji İlişkisi Bağlamında Salambi Romanı

İdeoloji kavramı, Grekçe ve Latince eidos-logos sözcüklerinin bir araya gelmesi ile oluşmuştur. “Fikirler bilimi”, “bilgi bilimi” anlamına gelmektedir (Somuncu, 2015: 39). Türkçe Sözlük’te ise “Siyasal veya toplumsal bir öğreti oluşturan, bir hükümetin, bir partinin, bir grubun davranışlarına yön veren politik, hukuki, bilimsel, felsefi, dinî, moral, estetik düşünceler bütünü.” olarak tanımlanmıştır (Güncel Türkçe Sözlük, 2020). Söz konusu kavram, başlangıçta fikirler öğretisi olarak anlamlandırılırken sonraki dönemde Napeolon’un filozoflar grubunu aşağılaması sonucu politik bir mahiyet kazanmıştır (Manneheim, 1995: 98-100). Edebiyat ile ideoloji arasında kuvvetli bir bağ söz konusudur. Sanatın pragmatistliği, gerçekte olan ilişkisi, işlevi ve toplumsallığı Eski Yunan’dan beri tartışılmaktadır. Bu noktada, edebiyatın, toplumsallık ve dönüştürücülük misyonu bakımından bazı dönemlerde, ideoloji ve politikanın güdümüne girdiği söylenebilir. Althusser’in, edebiyatı devletin ideolojik bir

aygıtı⁴ olarak göstermesi bu durumu somutlar niteliktedir. Sovyet edebiyatı ve buna bağlı olarak Türk boylarının edebiyatları, ideolojinin edebiyat ile güçlü bir bağ kurduğu, rejimin ve partinin çıkarlarının önde tutulduğu bir mahiyete sahiptir.

Modern Çuvaş edebiyatının klasikleri arasında yer alan Salambi romanı, metin düzleminde ideolojik açıklamaya imkân kılan bir eserdir. Yazar Artemyev, çeşitli metin kurucu işaretler vasıtasıyla toplumsal, siyasî, ekonomik meseleleri gündeme getirmiştir. İkinci Dünya Savaşı, bu politik meselelerin en başında gelmektedir. Yazar, buna ek olarak Ekim Devrimi, Çuvaş-Rus ilişkileri, kolhoz hayatı, Stalin ve repressiya gibi Sovyet döneminin en belirgin politik meselelerini de gündeme taşıyarak eleştirel bir söylem kullanır. Ayrıca, ideal Sovyet insanının nasıl olması gerektiği, Rusların Çuvaş imajı ve buna paralel olarak Çuvaşların Rus imajı, Çuvaş kimliği, Çuvaş gelenekleri gibi sosyalist gerçekçiliğin örtük anlamda eleştirisi yapılacak ayrıntılarını da olay örgüsünde işler. Bu meseleleri ele alırken kahramanların psikolojik tahlillerine de yer veren yazarın; aşk, sevgi, merhamet, vicdan gibi insani özellikleri işlemeyi ihmal etmediğini de söylemek gerekir. Bu duyguları işlerken olumlu göstergeleri ön plana çıkaran yazar, söz konusu görünümün karşısına konumlandığı kıskançlık, tembellik, fesatlık, gıybete meyillilik, toplumsal ön yargılar, merhametsizlik, yaranma, iftira gibi olumsuz göstergeleri de var ederek önemsendiği hususların romandaki varlıklarını pekiştirmiş olur.

2.1. Lenin ve Ekim Devrimi

25 Ekim 1917’de meydana gelen Ekim Devrimi; Rus Devrimi, Bolşevik Devrimi gibi adlarla da anılmaktadır. 1917’de Lenin önderliğinde iktidara gelen Bolşevikler, Rus Çarlık rejiminin mutlak monarşisi yerine Marksist ideoloji temelli yeni bir otoriter rejim ortaya koymuşlardır (Ekici, 2017: 272). Ekim Devrimi sadece Rusları değil, bütün Türk boylarını yakından ilgilendiren, onların sosyal, siyasi, ekonomik, toplumsal ve sanatsal yaşantılarını şekillendiren bir olaydır. Politik kaygıları ve toplumsal meseleleri satır aralarında gizleyebilen edebiyat da bu durumdan etkilenmiş; Ekim Devrimi sonrasında daha politik, angaje bir hâle dönüşmüştür. Marksizmin her şeye iyi geleceği inancı ve bu bağlamda yürütülen siyaset, edebiyatın temel noktası haline gelmiş; Sovyet dönemi eserleri dönemin hâkim gerçeklik anlayışını yansıtmıştır (Çelik, 2018: 219).

Çarlık Rusya’nın yaşadığı zorluklardan karşısında sığınılan bir liman olarak görülen Ekim Devrimi, bir bayram gibi kutlanmış ve kurtuluş günü olarak kabul görmüştür. Diğer Türk boyları gibi Çuvaşlar da o günü bir bayram sevinci gibi yaşamış ve kutlamışlardır. Salambi romanında bunun bir örneği, Salambi’nin annesi aracılığıyla verilir. Her Ekim Devrimi günü öncesi evlerde çeşitli

⁴ DİA’lar hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Louis Althusser, *Devletin İdeolojik Aygıtları*, İthaki Yayınları, İstanbul: 2014.

hazırlıklar yapılır. Annesi de Salambi'nin geleceğini düşünerek yokluk içinde olmasına rağmen çeşitli yemekler pişirmiştir:

“Kızının Ekim bayramına gelmesini beklediği için annesi ocak dolusu yemek pişirmişti. Horoz çorbası (son horozunu kesmiş olmalı zavallı) yumurta kaldırması (beş altı tane tavuk bakıyor yaşlı kadın), beş altı yuvarlak köy peyniri (kendi inekleri kısır, ekşimiği komşudan almıştır). Salambi'ye vermek için altı börek hazırlamıştı. Börekler bir iki gün içinde kurur mu acaba? Yok, Ninalar kurutmazlar onu. Anna İvanovna'nın yanında kalan öğrencilerin hepsi birlikte yerler, Kazakov'un deyimiyile komün hayatı yaşıyorlar. Kimin neyi varsa onunla birlikte yiyorlar. Ne var ne yok paraları da birlikte onların. “Asker gibi, öğrenci gibi yaşamaya alışmak gerek. Bilim kurban istiyor.” diyor Kazakov karnı açlıktan guruldadığı zaman” (s.88).

Romanda bayram günü tasviri ve o günün manevi havasını betimleyen yazar, metnin akışını parantez içi ifadeler yoluyla kesintiye uğratarak örtük eleştirisini kanıtlar. Halk, devrimle birlikte dikte edilerek oluşturulan bu geleneğe beklenen önemi verdiklerini kanıtlama çabasıyla bütün varlarını ortaya koyar. Karnı açlıktan guruldayan bu insanlar, sistemin kurbanlarıdır. Yazar; Stalin'in politikasına, sistemin dayatmalarına, eleştirel bir bakışla yaklaşır. Salambi ve Muza'nın Leninizm ve Marksizm temellerinin derslerde okutulması üzerine yaptıkları konuşma, bu bakımdan dikkat çekicidir. Salambi, Ziraat Enstitüsü'nde ilk olarak “Marksizm ve Leninizm'in Temelleri” sınavına girer. Bunun üzerine Muza şu karşılığı verir:

“Yeter sana Salambi, gece gündüz kitap okuyorsun. Nasıl bıkmıyorsun gerçekten? Off, yine ‘Kısa Kurs’, yine ‘Bilimlerin Bilimi’, yine ‘her bilimi ele alabilirsin ancak ‘Kısa Kurs’ bilimini almadan hiçbir yere varamazsın.’ Böyle mi diyordu? Ekim devrimini yapmak için Kız sarayına hücum etmek için alayları Stalin harekete geçirmiş. O, İkinci Dünya Savaşında her yerde galip geldi. Tüccarları bitirdi, köyde zenginleri yok etti, cehaleti bitirdi, kolektivistliği hızlı bir şekilde getirdi, ağır sanayiye ayağa kaldırdı. Troçkicileri, Buharincileri, Zinovyecileri ve başkalarını ortadan kaldırdı. Halka anayasa verdi, yeryüzünün en demokratik devletini kurdu. Hepsini Stalin... Stalin... Stalin... Neden hep tek kişi? Bir tek kişi bütün bu ağır yükü kaldırabilir mi? Başka kim... Bunları yapmak için Tanrı mı yoksa o? Ne kadar çok bilgi? Neden kimin hangi toplantıda hangi konferansta ne söylediğini bilmek gerekiyor? Gariban öğrenci neden bir diyalektik materyalizmi, dördüncü başlığı öğrenerek sıkıntı çekiyor. Bu bana hayatta ne verecek, bu dördüncü başlık? Neden bana hayretle bakıyorsun? İlk defa mı görüyorsun?” (s.109).

Burada Muza'nın isyanla karışık iç dökümü ve dikta algısını gündeme getirdiği övücü ifadeleri, yazarın Stalinciliğe olan bakışını temsil etmektedir. Muza'nın “Neden hep tek kişi?” diye isyan etmesinin temelinde Stalin'in otoriter rejimine olan ironik yaklaşım yatmaktadır. Marksist felsefenin özünü oluşturan “diyalektik materyalizm”in hayatın içerisindeki gerekliliğini sorgulayan Muza, bu

anlamda önemli bir paradoksun içindedir. Yazarın ideal kahramanı Salambi, duydukları karşısında tedirgin olur:

“Muza sinirlenerek “Sadece bugün değil, her zaman böyle düşündüm ben, her zaman da böyle söyledim.” dedi. “Nerede ne, kim olmak için çalışsan da ilk önce ‘Kısa Kurs’u ne derecede bildiğini soruyorlar. Doğruyu söylemek gerekirse onlar gibi profesörlere öğrencinin bütün aklıyla yüreğiyle malzemeyi doğru anlaması, bilmesi değil bunları ancak ezbere bilmesi gerek. Çeşitli bilgileri, alıntıları otomatik bir şekilde şakır şakır ezberletmek gerekli onlara. Ezbercilik! Gerçek bilgi gerekli değil. Bana göre, student sözü de ştüdirovat’ sözünden türememiş mi? Almanca ştüdent diyoruz ya? İşte ştüdirovat’ yapıyoruz ve ‘Kısa Kurs’ gibi konuları. Bu sana hayatta ne verecek, bu konu?”(s.109).

Her ne kadar bu konuşma Salambi’yi şaşırtsa da içinde bir yerlerde Muza’nın haklı olduğunu düşünür. Salambi de Muza’nın parti hayatı hakkında söylediklerine ve bu bilgilerin kuru kuruya ezberletilmesine karşıdır. Marksizm’in yüzeyselliği, hayatın içerisindeki yetersizliği Salambi ve Muza aracılığıyla sorgulanmıştır. Ancak Salambi’nin içindeki bu sorgulayıcı tavır çok derinlerde değildir. O Muza ile yaptığı bu konuşmanın ardından sevdiği adam Almazov’un konserini dinlemek yerine ilk sınavı “Marksizm ve Leninizm’in Temelleri”ne çalışmaya gider. Bu bakımdan yazarın buradaki politik söyleminin çok keskin olmadığını söyleyebiliriz. Çünkü Salambi, ideal bir Çuvaş kızı olmak adına canla başla çalışır; yeri geldiğinde kendi hayatından, aşkından, arzularından ödün verdiği görülür. Burada temel sorunsal, Marksizm’in ve Leninizm’in yüzeysel olarak algılanışı, içselleştirilemeyeşidir.

2.2. Stalin ve Repressiya

1917 Bolşevik Devrimi’nden sonra kurulan Sovyetler Birliği’nde özellikle 1937-38 yılları sürgün, kıyım ve ölüm yılları olmuştur. Aydınlar, mensup oldukları millete bakılmaksızın ya katledilmiş ya da Sibiryaya sürgüne gönderilmiştir. (Mostafin; Dautov, 1997: 135). Bu dönemde yaşanan kızıl kırgın⁵, eski Sovyetler Birliği topraklarında repressiya⁶, Batı’da repression olarak adlandırılmıştır (Ercilasun, 2007: 127). O dönemde bilim adamı, asker, doktor, öğretmen, parti görevlisi, yazar, müslüman veya hristiyan olmak hiçbir şekilde önemli değildir. O dönemin tek gerçeği, Stalin ve Sovyet vatandaşı tipi olmuştur. Buna bağlı olarak, Sovyet vatandaşı tipine uymayanlar ve ona uygun davranmayanlar “halk düşmanı” ilan edilmiştir (Buran, 2016: 64). “Halk düşmanı” olarak ilan edilen kişilerin aileleri, hayatları boyu bu iftira ile yaşamak zorunda kalmış; sevdiklerini kaybetmenin yanı sıra, bu ağır damgayı ömür boyu

⁵ Stalin’in söz konusu kıyımı için, *repressiya* kelimesinin yanı sıra *kızıl kırgın*, *kızıl terör* gibi kelimeler de kullanılmaktadır. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bk. Şuayip Karakaş, “Türkistanda ‘Kızıl Kırgın’ Kurbanları”, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, S.5, 1998.

⁶ *Repressiya* ve *repressiyaya* uğrayan Türkologlar hakkında ayrıntılı bilgi almak için bk. Ahmet Buran, *Kurşunlanan Türkoloji*, Akçağ Yayınları, Ankara: 2016; Aşnin, F. A.; VM-Nasilov, D. N., *Mahvedilmiş Türkoloji*, çev. Gaffar Çakmaklı Mehdiyev, ed. Sedat Adıgüzel, Ankara: 2016.

taşımıştır. Dünyaca ünlü Kırgız yazar Cengiz Aytmatov'un babası Törekuł Aytmatov, kızıl kırgının kurbanlarının en bilinen örneklerindedir.

Sovyet liderleri, Sovyet ideolojisine hizmet edecek yeni bir toplum yaratmak adına zulüm ve haksızlığa başvurmuş; özellikle Stalin döneminde birçok kişi iftiraya uğrayarak, sürgüne gönderilip yok edilmiştir. Kızıl kırgın olarak ifade edilen bu kıyım, toplumsal olayların ifade alanı bulduğu edebiyatta dile gelmiştir. Dönemin baskıcı politikası dolayısıyla, Sovyet rejimini ve Stalin'i eleştirmek mümkün değildir. Ancak sanatta özgürlük ortamının oluşması sonucu birçok yazar, kızıl kırgın ve kurbanlarını konu edinerek Stalin'in bu ağır politikasını eleştirme imkânı bulmuştur. Yaşanan haksızlık ve acılar, edebiyat aracılığı ile dile gelmiştir. Stalin'in bu kıyım politikasını eleştirmek isteyen yazarlar eserlerinde repressiya olgusuna yer vererek o dönemde "halk düşmanı" olarak suçlanan, öldürülen insanların ve onların ailelerinin acılarına dokunup bu iftiralara kalemleri ile karşı çıkmışlardır.⁷ Stalin'in kıyım politikası, Çuvaş yazar Aleksandr Artemyev'in Salambi romanının satır aralarında da yer almaktadır.

Salambi romanında repressiya sorunsalı, Salambi'nin babası İvan Semenoviç Akramov'un ve çeşitli Çuvaş yazarlarının trajik kaderi ve halkın "halk düşmanına" bakışı üzerinden işlenir. Romanın başkahramanı Salambi'nin babası İvan Semenoviç Akramov, "halk düşmanı" olarak suçlanıp sürgüne gönderilmiştir. Salambi, babasına atılan bu iftiraya hiçbir şekilde inanmaz. Fakat buna rağmen, yıllarca halk düşmanının çocuğu olmak damgasını üzerinde taşımıştır. Onun gücünün sınırlarını zorlayarak hayata tutunma çabasında ve dürüstlük, erdem ve çalışkanlığından ödün vermeyişinde babasına atılan iftiranın payı büyüktür:

"Babasının habersiz bir şekilde kaybolmasından beri böyle içine kapandı o. Hüzünlü bir hal kaplıyor onun ruhunu. "Neden? Babasını hangi suçlamayla ortadan kaldırdılar? O yeryüzünde kime kötülük yaptı? Salambi onu köydeki en iyi adam diye düşünürdü. Onun hakkında kime sorup doğruyu öğrenmek mümkündür? Nasıl bir korkunç, vahşi gizlilik var bu işte? O nasıl halk düşmanı? Bütün ilçenin saygı duyduğu kişi, komünist halkın düşmanı mı? Zavallı kız bu konuyu düşünme düşünme ağzını bıçak açmaz olurdu. Çok zor! "Halk düşmanının kızı" adını duymak baş eğdiriyor" (s.70).

Salambi'nin duygularının yansıdığı bu ifadeler, yazarın dönemin kıyım politikasına dair eleştirilerini somut kılar. Salambi, "halk düşmanı"nın kızı damgası sonucu içine kapanmış, toplum içinde kendine dair bir "ötekilik algısı" oluşturmuştur. Babasının uğradığı iftiranın doğurduğu bu ötekilik hissi, Salambi'nin başını eğdirir. Olduğundan çok daha utangaç ve sessiz birine dönüşür. "Neden bir insana bu kadar dert yüklenir." (s.70) diye bu anlamsız

⁷ Türk Dünyası Edebiyatlarında repressiya olgusu hakkında ayrıntılı bilgi almak için bk. İbrahim Dilek, "Türk Dünyası Edebiyatlarında Repressiya", *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, S.48, s.27-82, 2019.

kaderini sorgular. Aslında bu sessiz isyan, yazarın bu kıyıma dair eleştirisinin göstergesidir.

İnsanların haksız yere katledildiği kızıl kırgın, geride kalanların üzerinde derin izler bırakmıştır. İvan Semenoviç Akramov gibi masum insanlar, kendilerini müdafaa edemeden yok edilmiştir. Toplumsal huzurun bozulması, insanlar arasındaki birlik ve beraberliğin yerle bir olması, millî duyguların zayıflaması ve insanların birbirine güven duygusunu yitirmesi gibi birçok olumsuz durumu doğuran kızıl kırgın; halkı için canla başla mücadele veren insanların hayatlarını yerle bir etmiştir.

Romanın üçüncü bölümünde kahramanların iç sesleri yoluyla geçmişe giderek İvan Semenoviç Akramov ve eşi arasındaki bir konuşmaya yer veren yazar, o dönemde haksızlığa uğrayan insanların ve uğrama ihtimali olan kişilerin hangi duyguları yaşadıklarını dile getirir. Romanda vaka zamanını geriye dönüş tekniği ile geçmişe götüren yazar, bu yolla kahramanların psikolojilerine daha iyi bir şekilde eğilmiş, anlatmak istediğini okuyucu için daha anlaşılır kılmıştır:

“1937 yılında ilçedeki en tanınan kişilerin birçoğu birbiri ardına bir yerlere gidip kaybolmaya başladı. Onlar hakkında hızlı bir şekilde “halk düşmanı” diye korkunç bir söz yayılmaya başladı. Ondan daha korkutucu bir söz yoktu... Zaman geldi insanlar birbirlerine güvenmez oldu, birbirlerinden şüphelenmeye başladılar. Komşu komşuya güvenmez, akraba akrabasına... Bugün özgürsün yarın ise kim bilir neler olur? İvan Semenoviç her zaman gece geç kalıp çok yorgun bir şekilde eve döner ve uyumadan önce karısıyla sessizce bir şeyler konuşurdu. “Bugün ilçede şunu tutukladılar, benim yakından tanıdığım kişiler... Hayret bir şey, yıldız gibi temiz kalpli, bütün hayatını çalışan insanlara adanmış insanlar. Ben bu konuda bugüne kadar hiç şüphelenmedim. Bunlar nasıl halk düşmanları? Kesseler beni inanmam”

“Ah, Yıvan lütfen köyde konuşurken dikkat et. İnsanı tertemizken dahi suçluyorlar. Köyde senden nefret edenler de yok değil. Kolhozu kurduğunuz zaman sana da mallarına el konulanlar az lanet okumadılar mı?” (s.177).

Sovyet rejimi, ilke ve hedeflerine gölge düşürecek bir davranışta bulunulduğunda kendisine hizmet edenlerin emeklerini hiçleştirir. Bu durum, vefa ve sosyal devlet ilkelerini ihlal etmek anlamına gelir. İvan Semenoviç Akramov, kolhozda işini titizlikle yapan birisidir. Sovyet rejimi için birçok faydalı iş ortaya koymuştur. Ayrıca, canı pahasına cepheye Sovyetler için savaşmıştır. Fakat dönemin politikasına göre geçmişte birçok faydalı işler ortaya koyan biri, en küçük şüphe ile ortadan kaldırılabilir. Bu durum, toplumsal huzurun bozulması ve güven yitimi anlamına gelir. Yazarın bu kıyım politikasına eleştirisi bu doğrultudadır. Salambi'nin anne ve babası arasında geçen bu diyalogun devamında babasının “ben suçsuz olduğumu iyi biliyorum, Sovyet idaresi için kanımı döküp savaştım (...)” (s.177) demesine rağmen bu trajik sonu deneyimlemesi, rejimin sorgusuz yaftalarının toplumsal düzeydeki olumsuz

karşılığını derinleştirir. Bu yolla yazar, Stalin'in yürüttüğü politikanın yanlışlığını somutlar.

Toplumsal korku ve ön yargılar, İvan Semenoviç Akramov ve onun gibi iftiraya uğrayan kişiler adına çeşitli zorluklar doğurmuştur. Salambi ve annesi dışında kimse Akramov'un masum olduğuna inanmamıştır. Çünkü dönemin yıkıcı siyaseti dolayısıyla "halk düşmanı" ibaresi çoğu insanda korku yaratmıştır. İnsanlar, bu ağır suçla itham edilen kişilerin adını dahi anmakta çekinmiştir:

"Salambi'nin babasının adı geçer geçmez söz kesildi. İvan Semenoviç Akramov'u tutukladıklarından beri onun adını köyde sadece fısıldayarak söylerlerdi. Ne sebeple, nasıl büyük bir suçu olduğu için tutukladıklarını kimse bilmiyor. Onun hakkında "halk düşmanı" gibi korkutucu bir söz çevrede yayıldı. İnsan bu dünyada hiç olmamış gibi, onun adı da işitilmez oldu. Vatandaşlık savaşının büyük kahramanı, ilçenin saygıdeğer insanlarından biri, hiçbir haber olmadan kayboldu. Şimdi birileri ondan bahsetti de sözü kapatıverdi" (s.166).

Halk düşmanlarının adının dahi anılmasından korkulması, Salambi'nin ötekilik hissini açığa vurur. Bu ifadeyi her duyduğunda içi sızlar. Daha da içine kapanır. Çalışkan, dürüst, vatansever babasına atılan bu iftiraya inanmamasına rağmen, babası hakkında bir şey sorulduğunda gerçekleri söylemekten çekinir:

"Salambi"

"Güzel ad. Çok eski bir ad. Artık öyle isimler vermiyorlar. Neler düşünüp bulmuyorlar. Annen baban sağ mı?"

"Babam savaştan önce öldü"

Salambi doğruyu söylemek istiyordu söyleyemedi. Onun derdini neden herkes bilsin? Kim acırdı ki halk düşmanının kızına?" (s.140).

Salambi'nin babası hakkındaki sorulara cevap vermeyişi, söyleyecek sözünün olmamasından kaynaklanmaz. Stalin'in kıyım politikasının doğurduğu güven yitimi ve korku, insanların gerçeği sorgulamasına ve algılamasına engel olur. Bu yüzden Salambi, kendini açıklamak yerine sessiz kalmayı tercih eder. İvan Semenoviç Akramov'un kızı kendisi gibi güçlüdür. Bu yüzden Salambi, başkalarının gözünde güçsüz görünmek istemez. Çünkü bu; güçlü, çalışkan Çuvaş kızına yakışır bir tavır değildir. Gerçekleri kendisinin bilmesinin yeterli olacağını düşünür. Babasının "halk düşmanı" olarak gösterilmesinin sebebi ise trajik bir hadisedir. Mayıs ve Ekim bayramlarında kolhozlarda, köy meclislerinde Stalin'in portresi asılır. Bir defasında kimseye güvenmediği için bu işi üstlenen Akramov, dama çıktığında Stalin'in portresini elinden düşürür ve portre tahrip olur. O bayram, istenmedik şekilde Stalin'in resmi olmadan kutlanır. İşte Akramov'un sonunu getiren hadise budur:

"Böylece "Şiltır" kolhozu Ekim bayramını Stalin portresi olmadan geçirmiş. Bir hafta geçmeden Anatkassi ilçesinden telefon etmişler, kolhoz başkanı hemen ilçe komitesine gelsin demişler. Ailesini korkutmamak için İvan Semenoviç kendisini sakın göstermeye çalışmış, yine de önündeki belayı içinde hissetmiş. Karısı ve kızını yanına çağırarak "Yelyun,

Salambi!” demiş. “Siz bir şey düşünmeyin. Beni çok gereksiz bir zamanda ilçe komitesine çağırıyorlar. Biletini alıp gel dediler. Stalin portresi ile ilgili değil midir diyorum da... Acaba bunu birileri İçişleri Bakanlığı Komiserliğine mi bildirdi? Onlar da biliyorlar. Portrenin camını çerçevesini yaptırmayı unuttuk, bir şekilde elimiz değmedi... Dert etmeyin. Hepsini doğru bir şekilde anlatıp geri döneceğim...” (s.178).

Onun bu tavrı, Stalin’e karşıtlık olarak algılanmıştır. Akramov, bu trajik olaya şahit olan birileri tarafından ihbar edilmiştir. Aslında, Akramov’un kendisi de başına geleceklere sezmiştir. Çerçeve düştükten sonra “Ah! Allah canımı almaya! Elimi ayağımı yer yutaydı!...” (s.178) diye kendisine kızmış ve çerçeveyi onarılmak üzere bir yere kaldırtmıştır. Çevresindeki kişilerin haksız yere iftiraya uğrayarak ortadan kaybolmasına gönlü razı gelmeyen Akramov, içten içe hissettiği bu kaderden kaçamaz. Partinin verdiği tüm görevleri eksiksiz yerine getirmesine rağmen, bu kızıl kırgının kurbanı olur.

Romanda Salambi’nin babası gibi “halk düşmanı” olarak suçlanan başka kişilerden de örnekler söz konusudur. İnsanları birbirine düşüren, insanlar arasında korku ve güvensizlik yaratarak mesafe oluşturan repressiya dönemi, Çuvaşların en önemli aydınlarının hayatlarına yıldırım gibi düşmüştür. Yazar, Salambi romanında halk düşmanı olarak suçlanan birçok yazardan bahseder. Ünlü Çuvaş şairi Nikolay Şupuşşını, Şeşpil Mişşi, Petir Husankay ve Mitta Vaşleyi gibi şairlerin 1937 yılında suçlanarak Sibirya’ya sürgüne gönderilmesi bazı diyaloglarda yer almaktadır:

“Onun adı Husankay adı ile birlikte yankılandı. Şimdi de ondan bahsetmek korkulacak bir şey. Mitta Vaşleyi onun adı. Halk düşmanı diyerek hapsedtiler, sonra Sibir’e sürgüne gönderdiler... On yıl sonra döndü geri, Çeboksarı’ya da gelmişti...” (s.123).

Salambi’nin, arkadaşı Leon ile olan bu sohbeti dikkate değerdir. Çünkü Leon aracılığıyla, o dönemde çeşitli yazarları okumak bir tarafa dursun, onların adını dahi anmanın ne derece tehlikeli görüldüğü ve bundan ne kadar çekinildiği ifade edilir. Halk düşmanı ile ilişki kuranların da suçlandığını anlatan Leon’a, Salambi’nin “Neden?” diye sorması üzerine onun verdiği “nasıl neden, tek bir söz gerekirse halk düşmanı ile ilişki kurma (s.124)” cevabı bu trajedinin acı taraflarını gün yüzüne çıkarır. Dönemin en önemli yazarları korkudan okunamamış, adları dahi ağza alınamamıştır. Fakat bu noktada yazarın yarattığı olumlu kahraman Anatoliy Almazov devreye girer. O, bu dönemde millî kimliği ağır bastığı için dışlanan şairlerin eserlerini besteleyerek olması gereken davranışı sergiler. Almazov, kimseden korkmamış, gerçekten değer verilmesi gereken sanatsal ürünlere değer vererek onları gün yüzüne çıkarmıştır. Bu anlamda onun Çuvaş millî kimliğinin inşasında büyük emeği olmuştur. Köy köy gezerek halk türkülerini derlemiş, kendi kültürü ve millî hafızası için elinden gelen gayreti göstermiştir. Aslında Anatoliy Almazov, yazarın olması gerekeni gösterdiği, diğer bir ideal kahramanıdır. Çuvaş millî kimliğini yaşayan ve yaşatan, çalışkan,

dürüst, ahlaklı, sevgiye değer veren, namuslu Çuvaş erkeği; Almazov nezdinde görünüm kazanır.

Ayrıca bu noktada dikkat edilmesi gereken bir husus da yazarın her bölüm başında kullandığı epigraflardır. N. İ. Aşmarin, Petir Husankay, Nikolay Şelepı, Konstantin İvanov, Şeşpil Mişşi, Hvetir Uyar, Mitta Vaşleyi gibi Çuvaş millî kimliğini öne çıkararak isimlere yer vermesi, örtük düzlemde eleştirisini içerir. Söz konusu şairlerin şiirlerini epigraf olarak kullanması, repressiyaya olan eleştirisinin sembolik ve sanatsal ifadesidir. Yazar kullandığı bu epigraflar aracılığı ile Stalin'in repressiya politikası konusunda hangi görüşe sahip olduğunu belirtir. Yazar, Stalin'in kıyım politikasını kurgusal bağlamda eleştirmiş ve kendi görüşüne uygun kahramanlar yaratarak eleştirisini somut hâle getirmiştir.

2.3. Kolhoz Sistemi

Stalin'in en önemli uygulamalarından olan kolhoz sistemi, kolektif çiftlik anlamına gelmektedir. 1921 yılında, Lenin'in NEP'i (Novaya Ekonomicheskaya Politika) ileri sürmesi ile özel mülkiyet ortadan kalkmış, köylüler kendi topraklarında karın tokluğuna çalışmaya başlamıştır. NEP sonrası, hızlı sanayileşme ile emek gücünün sanayiye aktarılması ve tarım artığının kentsel nüfusa devredilmesine yönelik bir politika benimsenmiştir (Karabulut, 2019: 58-59). Stalin ise bu sistemi yaygınlaştırarak devam ettirmiştir. Halkın ellerindeki mallar devlete aktarılmış ve kolektif bir çiftlik oluşturularak halk işçi konumunda bu çiftliklerde çalıştırılmıştır. Ancak, Cliff'e göre, halkın çalışma saatleri ve iş gücü öncekine kıyasla azalma göstermemiştir (Cliff, 1990: 56). Ekonomik temeller çerçevesinde kurulan kolhoz sistemi, Marksist ideolojinin bir uzantısıdır. Sovyet rejiminin yönlendirmeleri doğrultusunda şekillenmiş, görünürde halka mutluluk ve refah getirmede araç konumundadır. Ancak sistemin çarpık yanlarının bulunduğunu ve bekleneni gerçekleştirmediğini ifade etmek gerekir.

Dönemin somut bir gerçekliği olan kolhoz hayatı, Türk boylarının edebiyatlarında tematik düzleme taşınmıştır. Kolhozların başlangıçtan itibaren geçirdiği değişim ve dönüşüm, içerisindeki çarpık düzen, savaşla beraber bozulan ekonomi ve yaşanan zorluklar eserlere yansımıştır. Salambi romanında kolhoz sistemi, ele alınan politik unsurlardan bir tanesidir. O dönemin bir gerçekliği olarak savaş döneminde kolhozlarda yaşanan zorluklar ve kadınsal iş gücü, kolhozların savaş sonrası işleyişi, kolhoz yönetimi içerisindeki çeşitli anlaşmazlıklar, bölgedeki kolhozlar arası üretim yarışı, kurgunun birer ögesini oluşturur.

Kolhozlar, seçilmiş bir yönetici tarafından yönetilmektedir. Fakat yönetimdeki kişiler, kimi zaman kendi içerisinde anlaşmazlıklara düşer. Salambi romanında bu anlaşmazlıklara rastlanabilir. Şıltır kolhozu, en verimli ve üretken kolhoz olarak adını ilçede duyuran bir kolhoz olmuştur. Salambi'nin babası İvan Semenovıç Akramov ise bu kolhozun yöneticisidir. Anatkassi'deki tek komünist köyün en aktif komsomollarını ve fakir köylüleri toplayarak ortak ekonomiyi kurmuştur (s. 177). Fakat yıldan yıla güçlenen kolhoz, Akramov'un "halk düşmanı" ilan

edilmesi ile etkinliğini yitirmiştir. Tutuklandıktan sonra Akramov'dan bir daha haber alınmamıştır. Kızı Salambi, babası gibi halk için çalışmak gerektiğinin farkında olan birisidir. Eğitimine kısa süre ara vererek öksüz bir Rus çocuğu evlat edinir ve kolhozda çalışmak üzere köyüne geri döner. Fakat kolhozda işleyiş, babasının yönetimindeki zamandan farklıdır. Savaşın da etkisi ile kolhozun işleri iyiye gitmez. Üretimde verimliliği arttırmak adına bir şeyler yapmak gereklidir:

“İnsanın hayatı, düşüncesi, hayalleri, derdi tasası ve sevinci halkın hayatıyla, düşüncesiyle, hayalleriyle, derdi ve tasasıyla aynı olursa işte bu insan talihlidir. Bu insan, bu yeryüzünde boş yere yaşamadığını, kendi işi küçük olsa da halka gerekli olduğunu, halkın işinin en değerli iş olduğunu çok iyi bilir. Bu nedenle de halktan ayrı iş, küçük iş, halktan ayrı sevinç, küçük sevinç, halktan ayrı mutluluk, küçük mutluluktur. Bunlar çok ileriye gidemez, tek başına ruhu ısıtamaz. Yalnız kalmış kor ocakta da söner, çok sayıda kor tarlada da yanar diyor Ruslar. Çuvaş çok eskiden de yalnız hayata beddua ederek ölsem de tek başına yatmayasın, yuvada da aileyle yatmayı nasip etsin der” (s.231).

Halkın işinin en değerli iş olduğunu düşünen Salambi, kolhozun verimliliğini arttırmak için tüm gücü ile çalışır. Çuvaşlar için de ‘halk’ kavramı çok önemlidir. İnsan, halk mutluyorsa gerçek anlamda mutluluğa erişebilir. Kolhozun durumunun kötüye gittiğini gören Salambi, halkı için elinden geleni yapar. Sıltır kolhozu, buzağuların sayısı ve yetiştirilmesi bakımından diğer kolhozlardan geridedir. Bu bakımdan Salambi, kolhozun kurtarıcısı olmuştur:

“Bu yıl buzağular için yeni ahır yaptık, iyi denilebilir. Ancak dana bakıcıları eskisi gibi yine kötü çalışıyorlar. Sadece Lena uğraşiyor. Maruş ile Taruş kötüye gittiler. Siz komsomolsunuz Akramova, sizin çiftlikteki gençleri kendiniz gibi yapmanız gerekir. Bilginiz de kültürünüz de yeterli sizin, başkalarına da öğretmelisiniz. Bu yıl dana bakıcıları iyi çalıştığı için, çok buzağı bakıp yetiştirdikleri için fazla mesai verilmesine dair kanun çıktı, çiftlikte çalışanlara bunu iyi anlatmak gerekir. Kulüpte tarım grubu çalışmalarını da düzenleyemiyoruz. Bu konuda siz de gayret etmelisiniz Akramova” (s.179).

Savaşla birlikte kolhozun düzeni iyice bozulmuştur. Makineleşmenin olmayışı, el gücüne duyulan ihtiyacı artırır. Bu da bambaşka sorunlara yol açar. Çalışma şartları güçleşir. Bu yüzden kolhoz çalışanları, sisteme karşı inancını yitirmeye ve yönetimi sorgulamaya başlar. Kolhozdaki aksamalar ve ürün verimsizliğinden çalışanların sorumlu tutulması üzerine, yönetim ile çalışanlar arasında gerginlik ortaya çıkar. Diğer kolhozlardaki imkânların Sıltır kolhozunda bulunmaması, verimsizliğin ve olumsuz gidişatın belirgin sebebidir. Makineleşmenin kolhozda nasıl olduğunu soran Salambi'ye Şambulkin: “Ne makineleşmesi! Kendiniz görüyorsunuz işte. Su tesisatı, otomatik sulama yok. Suyu kova ile taşımak gerekir. Diğer kolhozlardaki gibi raylı sistem yok. Hayvanların yemini ahıra el arabası veya büyük sepetle taşımak gerek (s.184)” şeklinde cevap verir. Şambulkin'in bu cevabı çalışanların sitemini yansıması bakımından önemlidir. Kolhozların kurulduğu ilk zamanlara kıyasla, halkın bu

sisteme olan inancı eksilmiştir. Bu, rejime olan güven yitiminin de bir göstergesidir.

Şıltır kolhozunun Malalla kolhozu ile yarışma gayreti, kolhoz çalışanları arasındaki gerginlik, yaşanan üretim zorluğu, yönetsel yetersizlik, romanın temel izleklerindedir. Bu noktada, Salambi'nin kolhoz içerisindeki kargaşaya karşı çalışma azmi ile gösterdiği tavır, önemlidir. Savaş zamanı köyde erkek gücünün azalması ve kadınların kolхозlarda yaşadığı zorluklar, savaş sonrasında kolхозların düzeninin iyice bozulması, kolhoz yöneticilerinin yanlış yönetimleri gibi noktalar yazarın değindiği diğer konulardır. Kolhoz çalışanları ve yönetimdeki kişiler; araştırmadan, görmeden, çok düşünmeden kolhozun problemlerini gündeme getirmektedir. Fakat Salambi, akli ve eğitimi ile farkını ortaya koyar. Yazar, Sovyet rejiminin ortaya çıkardığı kolhoz sisteminin çarpık yanlarını ele almış ve komünist kişilerin olumsuz yönlerini ortaya koymuştur. 1930'lu yıllarda şekillendirilen kolhoz sistemi, süreç içerisinde beklentileri karşılayamamış; kolhoz işçilerinin emekleri hiçe sayılmış, yöneticiler ise kendi menfaatleri doğrultusunda sistemi kötüye kullanmıştır. Onun eleştirisi komünizme ya da Sovyet rejimine değildir. Rejimin gerekliliklerini düzgünce yerine getiremeyen, sözde komünistlerdir.

2.4. İkinci Dünya Savaşı

Acının ve zorlukların yılı olan İkinci Dünya Savaşı yılları, Türk boylarının edebiyatlarının temel temalarından birisi hâline gelir. Kimi yazar, cephe üzerinden savaşı anlatırken kimi yazar da cephe ardında geride kalanların hayatları üzerinden savaşın portresini çizer. Ancak Sovyet ideolojisi etrafında gelişen edebiyatların asıl amacı; savaş yıllarında çalışkan, fedakâr, emektar ideal Sovyet insanını anlatmaktır. Bu doğrultuda birçok Sovyet yazarı, askerler cepheye savaşırken eserlerinde olağanüstü mücadele, cesaret, yararlılık, kahramanlık, zafer gibi temaları işleyerek savaşa destek vermiştir. Bu yazarların bazıları ise savaşa bizzat katılmıştır. Sovyetlerin savaşa katıldığı 1941-44 yılları arasında birçok yazar, cepheye askerleri cesur ve güçlü olmaya sevk ederken geride kalanlar için sabır, çalışma azmi ve dayanıklılık vurgusu yapmıştır. Aytmatov'un Toprak Ana romanı bunun en güzel örneğidir. Modern Çuvaş Edebiyatı da uzun yıllar Sovyet ideolojisinde gelişmiş ve bu doğrultuda şekillenmiş bir edebiyat olduğu için yazarlar savaş temasına sıklıkla yer vermiştir. Modern Çuvaş Edebiyatının önemli isimlerinden olan Artemyev, bizzat savaşa katılan yazarlardan birisidir. Fakat o, Salambi romanında cepheyi anlatmak yerine geride kalanların hayatlarını, mücadelelerini vererek halkın psikolojik olarak çözümlemesini yapmıştır.

Salambi romanında savaş; insanları sevdiğinden ayıran, çaresiz bırakan, yaşantısını zorlaştıran bir olgu olarak işlenmektedir. Eli silah tutan her erkeğin cepheye gönderilmesi ile geride kalanlar için hayat tam manasıyla altüst olur. Baba, eş, arkadaş, işçi gibi toplumsal rollere sahip olan erkek; toplumsal huzuru, güvenliği sağlayacak tek kuvvet olarak cepheye düşmanla savaşır. Geride kalan

annesi, eşi, çocuğu onun rollerine bürünmek zorunda kalır. Bu içler acısı durum, hayatın her alanında fark edildiği gibi toplumsal, ekonomik ve sosyal anlamda da çeşitli zorluklara sebep olur. Kadının fiziki gücünün yetemediği birtakım onarım ve tamir işleri bu zorluklara örnek olarak gösterilebilir:

“(…)Şimdi işte ev bark, bahçe de her yıl eskiyor, yıkılıyor, tutup yapacak kimse yok. Böyle işte erkeksiz olmuyor. İşte ahırın tepesi çırılçıplak kaldı. Güzün baharın eve su giriyor. Evin üstüne örtülmüş yeni samanı baharda alıp hayvanlara veriyoruz. Ahırın çatısına eski samanı seriyoruz, gübreye döndü şimdi, bata bata iniyor. Orada pelin otu büyüyor şimdi. Hamamın çatısındaki kayın da kırıldı. İnsandan utanmak lazım. Eğer bir delikanlıyı beğenip evlenip eve getirmiş olsaydın böyle mi olurduk. Kendim akıl erdiremiyorum. Savaş zamanı evlendirmeliydim” (s. 44).

Otorite, güç ve dayanak noktası olan erkeğe duyulan ihtiyaç, savaşla birlikte artmıştır. Erkek, sadece fizikî bir güç olarak değil aynı zamanda aileyi bir arada tutan manevi bir gereksinimdir: “...banyo kapısını durup dururken dürttü, paslanmış menteşe yüreğe dokunan sesiyle gıcırdadı, kapı haldır huldur ot ambarının zeminine düştü. Ah! O, tek menteşe ile duruyordu; üstteki menteşe savaş zamanında kopmuştu, o günden beri onu hiç kimse tamir etmedi. Tamir eden olmadığından her şey yıkılıp dökülüyor” (s. 48) şeklinde Salambi'nin düşünceleri yoluyla aktarılan bu çaresizlik ve erkeğe duyulan ihtiyaç duygusu; bakımsızlaşan evler, ahırlar, yıpranan bahçe ve ağaçlar olmak üzere çeşitli nesnelere üzerinden sembolik bir anlatımla ifade edilir. Romandan alınan örnekteki “paslanmış menteşenin yüreğe dokunan sesi”, erkeğe duyulan manevi gereksinimi ve savaşın insan hayatında bıraktığı kalıntıları göstermek adına iyi bir örnektir. Ancak burada dikkat edilmesi gereken bir nokta vardır. Kapının menteşesi paslanmış olsa dahi tek menteşe ile savaştan beri var olmaktadır. Bu varoluş, savaşın insan üzerindeki yıkıcı etkilerine karşı bir direniştir. Bu direnişin önderleri ise geride kalan kadın ve çocuklardır. Bu örnekte dikkat çeken diğer bir nokta ise savaşın bitmesine rağmen hâlâ kendini hatırlatmaya devam etmesidir. Kapının menteşesi çıktıktan sonra Salambi “...banyonun kapısını düzeltip kapatır (…)” (s.48). Salambi'nin bu dokunuşu, kadının savaşa karşı olan duruşunu simgeler. Kadın (Salambi), yere düşen kapıyı kaldırıp hayatına kaldığı yerden devam etmiştir.

Yazar, savaşın insan üzerindeki etkilerini daha iyi anlatabilmek adına, bu etkileri doğaya aktararak anlatımını güçlendirir:

“Salambi gümrü elma ağacı altında durdu. İşte bu çocukluktan beri sevdiği elma ağacı. Onun elması temiz ve iri olurdu, dalları her yıl yere doğru eğilirdi. Savaşın çıktığı yıl soğuk vurdu ve elma ağacı kırıldı. Şimdi de her yıl bembeyaz çiçeğe durur, ancak meyve vermez. Acaba daha kaç yıl böyle meyvesiz, yemişsiz kalacaksın?” (s.51).

Elma ağacı savaştan beri çiçek açmakta ancak meyve vermemektedir. Elma ağacının meyve vermemesi, yaşam döngüsünün ve canlılığın yarım kaldığının sembolik bir ifadesidir. Bu durum; yeni neslin kesilmesini, kısırılığı ve savaşla

birlikte kesintiye uğrayan geleceği sembolize eder. Bunun yanı sıra yazar, yukarıdaki “kapı” örneğinde olduğu gibi, “elma ağacı” vasıtasıyla insana, hayatın her noktasında savaş gerçeği ile yüzleşeceğini hatırlatmaktadır. Bu yönüyle savaş; yaşam döngüsünü engelleyen, canlılığı ve üretimi sekteye uğratan bir engel olarak karşımıza çıkar. Yazar bu engeli, insandan doğaya aktarım yolunu kullanarak örtük ve sembolik bir biçimde eleştirir. Söz konusu eleştiri görünürde savaş fenomeninin varlığına odaklansa da ardıl anlamda savaşı var eden iktidarın varlığına da yönelir.

Savaş sadece insana zarar vermemiştir, yaşamın tüm alanında ve unsurlarında acı tecrübelerle sebep olmuştur. Ekonomi altüst olduğu için hırsızlık yaygınlaşmaya başlamıştır. 1930’lu yıllarda gelişmeye başlayan şehir, savaşla birlikte gerileme yaşamıştır. Ekonomik gerileme ve üretim eksikliği insanları açlık ile mücadeleye sevk etmiş ve bu durum, kadına yüklenen toplumsal rolleri arttırmıştır. Yazar sıklıkla savaşın hayata ne denli zarar verdiğini gösterebilmek adına dönemi betimleme yoluna gider:

“Savaş bütün halkın ekonomisine sözle anlatılamayacak kadar büyük zarar verdi. Korkunç bir fırtınanın vurması gibi, haddinden fazla hırpaladı. Özellikle de Çuvaş Cumhuriyetinin köylerinde fazlaca hissedildi. Kolхозlarda çalışacak güçlü kuvvetli delikanlılar gitti, on binlerce kişi kanlı savaş meydanlarında can verdi. En iş görür arabalarla traktörler, en güçlü atlar askerlerle birlikte savaş meydanında yok oldu. Çekecek güç kalmayınca kolhoz çalışanları tarla sürme işlerinde ve başka ağır işlere öküzleri, kısır inekleri koştular ya da harman yerini sürerken yaptıkları gibi kadınların kendileri saban başına koşuldular. Hepsinden de çok savaş bittikten sonraki yıl aşırı sıcağın yaktığı ekinin mahvolması köy ekonomisini tamamıyla mahvetti. Korkunç açlık gelip çattı. Halk arasında unutulmaya başlamış olan “kara pazı ekmeği”, “nişasta akıtması” gibi sözler evden eve girmeye başladı. Şehirde ekmeği de başka yiyecekleri de sadece kartla veriyorlar. O da sadece yaşayabilecek kadar...” (s.85).

Eli silah tutan her erkeğin savaşa katılmasıyla cephe gerisindeki üretim aksar. Kadınlar, cepheye gönderilen erkeklerin tarımsal faaliyetlerde icra ettikleri işleri yaparken oldukça zorlanırlar. Bu yüzden yazar, savaşa giden erkeklerin ardında kalan kadınların bir portresini çizer. Açlık ve kıtlıkla mücadele eden, savaşın en ağır hâlini yaşayan geride kalan kadınlardır: “Dul kalmış asker karısının acaba yemek için daha neleri vardı? Bütün ülkeyi düşünecek olsan bunun gibi kaç milyon kadın böyle fakirleşti? Yarın büyük bayram ise de onların sevinecek bir şeyleri var mıydı?” (s.88). Sadece dul kalan kadınlar değil, aynı zamanda dönemin genç kızları da çeşitli zorluklarla karşılaşmıştır. Ekim Devrimi’nden sonra toplumda kadına bakış değişmiş; Marksist-Leninist ideoloji doğrultusunda, kadın imajı daha güçlü bir yön kazanmıştır. Bu bağlamda, hayatın her alanında görünüm kazanan, eğitilmiş, çalışkan, güçlü Sovyet kadını edebî eserlere de aksetmiştir. Savaşla mücadelede Sovyet kadınının durumu, romanda özellikle Salambi nezdinde somutlanır:

“Salambi kendi arkadaşlarıyla birlikte demiryolu istasyonunda vagonlardan odun boşaltmaya da iskelede dubaların üzerinden tuz çuvalları kaldırmaya da gitti. Kız başına çam tomrukları kaldırma, ıslak tuz çuvalları taşıma gibi ne kadar ağır işi gücüm halim yok demeden yaptı. Ne yapacaksın, aç karın öz anne değil, affetmiyor, acımıyor... Allahtan köyde yetişmiş Çuvaş kızı işe alışmış, dayanıyor zavallı. Tren istasyonundan ya da iskeleden ölecek gibi yorgun bir şekilde daireye yavaş yavaş sürüne sürüne dönünce sert somya üzerine uzanıp üç gün kalkmadan yatarım dersin ama eğitimden de geri kalmamak lazım. Tekrar kitapların arasına başını gömmen gerekir. Böyledir fakir öğrencinin hayatı. Dertlenmek insan içinse de öğrenmek kendin için demişler. Tekrar bu cezbedici aldatici inanç yine de güzel hayatın geleceğini tekrar ortaya çıkarır, geleceğe çağırır. Bütün halkla birliktesin yalnız başına değilsin” (s.86).

Eğitimine çok önem veren Salambi, okuldan geri kalan zamanında, savaşa giden erkeklerin yerine çeşitli işlerde çalışmıştır. Bir kadının taşıyamayacağı kadar yük taşımış, birçok ağır işi üstlenmiştir. Bu anlamda Salambi, çeşitli zorluklara göğüs geren güçlü ideal Sovyet kadının en güzel örneğidir. O; tüm güzellikleri, erdemli duyguları içinde barındıran, geleneklerini yaşatan ve onlara göre yaşayan bir Çuvaş kızıdır. Kolya'nın “Sen de bunları yapmışsan kime inanılır artık?” (s.25) diye Salambi'nin evlenmeden çocuk sahibi olduğuna dair iftiralara inanıp inanmama noktasında çelişkiye düşmesi ve “sen de” yaptıysan diye ondan bu davranışı beklememiş olması, Salambi'nin ideal Çuvaş kızı algısını yansıttığını destekler. Ayrıca yazarın bu betimlemelerindeki edebî üslubu da dikkate değerdir. Özellikle yukarıdaki alıntıda yer alan “Aç karın öz anne değildir, affetmez, acımaz” ifadesi ve buna benzer cümleler duygunun aktarımına ayrı bir güç katar. Savaşı en ağır yaşayanların kadınlar olduğunu destekleyen bir başka ayrıntı, Salambi'nin enstitüde okuduğu süre boyunca evinde kaldığı Anna İvanovna'nın Muza tarafından hediye edilen elbiseyi giyen Salambi'ye söylediklerinde ortaya çıkar. Yazar, burada savaşın izlerini sınıfsal farklılıklar üzerinden vermektedir:

“Hangi delikanlı seni severek mutlu olacak!” dedi dayanamayıp Anna İvanovna. “Aman Tanrım ne kadar güzel! Ben de gençken senden güzel olmamışımdır. Yakışıyor sana Salambi, mavi çiçekli, elbise. Gözlerinin üzerine onun rengi yansıyor da hepten güzelleştiriyor. Sormak da uygun değil ama çok mu pahalı bir şey bu? Bin tenge eder mi? Şimdi para da çok değer kaybetti. Savaş zamanında pazarda bir somun ekmek, kepekli ekmek yüz tengeye yaklaşmıştı. Şimdi yaşa bakalım benim imkânımla. Bizim zamanımızda böyle güzel elbiseyi sadece ağa kadınları giyerdi. Daha sonra tüccar derlerdi. Bunların kadınları giymeye başladılar. Şimdi ise kızlar da örme kazak, yünlü kalın kumaş ve kauçuk çizmeyle geziyorlar. Savaş böyle giyindirdi. Köylerden Çuvaş, Mari kızları sandalla geliyorlar. Savaş dediğin işte böyledir kızım. Onun zararı her zaman önce bizim gibi sıradan halka gelir, kadınlara gelir. Af edersin kızım kaçta aldın bunu?” (s.119).

Anna İvanovna'nın sorusuna “Kendi paramla ben böyle bir şeyi nasıl alayım?” (s.119) cevabını veren Salambi, sadece ağa kadınlarının giyebildiği bu güzel elbiseye, ancak arkadaşından ödünç alarak ulaşabilir. Onun gibi alt sınıftan bir kişi için savaş en ağır yüzünü göstermiştir. Bu yolla, savaşın sosyo-ekonomik yönüne değinen yazar, ekonominin doğurduğu sınıfsal farklılıklar üzerinde savaşın aynı şekilde tesir etmediğini ortaya koyar. Bu noktada yazarın, nesne üzerinden zengin-fakir, alt sınıf-üst sınıf, ağa-köylü çatışmasını ele alarak örtük düzlemde toplumsal gerçekçi bakışı yansıttığı söylenebilir. Döneme hâkim olan Sovyet ideolojisi düşünüldüğünde bu yadsınacak bir durum değildir. Yazar, Sovyet ideolojisinin bütün ilke ve öğretilerine, karşıt bir tutum sergilemez. Onun eleştirisi yer yer sistemi çarpıklaştıran, kötüye kullanan sözde sosyalistlerdir.

Yazar, savaş temasını işlemek ve bu acı gerçeği tüm çıplaklığı ile anlatmak konusunda çok kararlıdır. Bu doğrultuda insanın nesnelere ve doğayla olan ilişkilerini de bağlama taşır. Savaş dönemi ve savaş sonrası yaşanan sıkıntılara çeşitli kahramanlar üzerinden farklı örnekler veren yazar, aynı zamanda savaştan sonra düzelmesi gereken hayatın çarpıklığına da değinir. Kolhozların eskisi gibi iyi işletilmemesi, ürünlerin azlığı, makineleşmenin henüz köyde olmayışı ve buna bağlı olarak insan gücüne ne denli gerek olduğu, ekonominin bozulması gibi noktalara da eleştirel bir bakışla yaklaşır. İki yüz haneli köyde, yüz on üç delikanlının savaştan sağ dönememesini ifade eden yazar, aslında bu acı ve azap dolu savaşın nasıl bir felaketi doğurduğunu sayısal verileri kullanarak görünür kılar.

Anneler, savaş zamanında maddi ve manevi sorumlulukları en fazla üstlenen kişilerdir. Yazar: “Ey asker annesi! Kaç yıl devam eden savaş zamanında geceleri defalarca uyanıp kaygılanan annemiz! Kanlı savaş meydanındaki çocuklarını hatırlayıp ayakta rüyalar gören, sevinçli zamanda da sevinemeyen asker oğullarını eve bekleyen annemiz! (s.267)” diye seslendiği bu annelere büyük saygı duymaktadır. Yazar-anlatıcı, anne ve vatan bağına dikkat çekerek savaşın anneler üzerindeki etkisini etkileyici bir dille ifade eder:

“Sen herkes için güneş gibi sıcak, konuksever oldun. Kış soğuşunda cephedeki oğullarına ne var ne yok bütün sıcak şeyleri gönderdin. Yaz sıcaklığında güneşle birlikte işe çıktın, güneşle birlikte eve döndün, bir oğlun ölse diğeri için çalıştın, yedi kat yabancıyı yok etmek için yardım ettin. Bu nedenle kahraman oğulların Vatanımıza Anne diye saygı gösteriyorlar. Baş eğiyorum sana, Sovyet askerinin annesi!” (s.267).

Anne, kardeş ve sevgili gibi ilişkiler ağı üzerinden savaşın etkisini anlatmada, Valery'nin romandaki yeri önemlidir. Savaşın bitiminden bir gün önce ölmesi, savaşın ağır ve trajik sonunun bir örneğidir. Savaşın anne üzerindeki etkisi, Valery'in annesi bağlamında ele alınır. Valery'in ölüm haberi, ailesine arkadaşı Almazov'un gönderdiği mektup yoluyla ulaşmıştır: “... Anavatan için kahramanca savaşmış başını verdi... Onu bir yüksek dağ tepesine defnettik... Onun yanında bulunan mektupların hepsini evine gönderiyorum... Kıdemli Çavuş Anatoliy Almazov. 1 Eylül 1945” (s.39). Buna rağmen annesi, oğlunun öldüğüne

inanmak istemez. Bu yüzden her kapı sesi işittiğinde yüreği çarpar. Her gece rüyasında oğlunun yaşadığını görür (s.36). Savaştan önceki toplumsal huzur ve müreffeh yaşam artık geçmişte kalmıştır. Bu bakımdan yazar, savaşın sona ermesine rağmen cephe gerisinde kalanların hayatlarının asla eskisi gibi olmayacağına dikkat çeker.

Romanın başkahramanı Salambi; romanda anne, arkadaş, öğrenci, sevgili, ev arkadaşı, genç kız, çalışan gibi pek çok toplumsal role sahiptir. Savaş teması bakımından değerlendirildiğinde ise sevdiği adamı savaşa gönderen ve asker yolu gözleyen bir genç kız olarak karşımıza çıkar. Ahlaki değerlerine ve geleneklerine bağlı, dürüst, fedakâr ve çalışkan ideal bir Çuvaş kızı olan Salambi; Ziraat Enstitüsünde eğitim görmekte iken öksüz bir çocuğu evlatlık alır ve maddi sıkıntılardan dolayı köyüne geri dönmek zorunda kalır. Enstitüde öğrenim gördüğü süreç ve sonrasında içinde bir umut taşıyarak sevdiği adamı bekleyen Salambi, savaşın genç kızlar üzerindeki etkisini anlatmak için ideal bir kahramandır. Yazar; sadık, dürüst ve her bakımdan iyi huylu bu Çuvaş kızını Valery'nin kardeşi Kolya'nın bakış açısıyla şu şekilde betimler:

“Salambi'nin yüzünde, sesinde ve gülüşünde saf gönüllülük, suçsuzluk, kızlara mahsus bir temizlik, utangaçlık, kadınca bir sevecenlik ve çocukluk hissediliyordu. Ona baktıkça insanın kendisinin de temiz, güzel olası geliyor, sonra gerçekten de kendinin de iyi ve güzel olduğunu canı gönülden hissetmeye başlıyorsun. O gülümsediği zaman sen de gülmeden duramıyorsun, o dertlenip ağlayacak olsa sen de dayanamıyorsun. Onun hoşuna gitmek ne kadar büyük bir iş, övülecek iş yapasın geliyor. Sana onun yüzünde kendi yüzünü görmüşsün gibi geliyor. Onun talihi seni de sevindiriyor, onun bahtsızlığı seni de dertlendiriyor, onun namusu seni de kızartıyor. İşte tam böyle bir duyguyla seviyor onu Kolya, Valery'nin kardeşi” (s.28).

Yazarın Salambi tasviri kusursuz bir insanı imler. Onun temizliği yüzüne, sesine yansır. İyiliği ve güzelliği, doğrusu ve yanlışı, güneş misali başkalarına da sirayet eder. Ancak o, kalbinin güzelliğine rağmen zorlu bir hayat yaşamaktadır. Sevdiği ve uzun süre yolunu gözlediği Valery, Mançurya'da cephede hayatını kaybetmiştir. Salambi, ona duyduğu hislerde çok masum ve samimidir. Fakat duygularını hiçbir zaman dile getirememiştir. Askere gideceğini duyduğu gün, sabaha kadar uyuyamayan Salambi, ona işlediği mendili veremez. Çünkü o bir Çuvaş kızıdır ve Çuvaş kızları çekingendir. Uzun süre Valery'den gelecek mektupları bekleyen Salambi, ondan alacağı küçük bir habere hasret olarak yıllarını geçirir (s.39). Bu yüzden, Valery'i tanıyabilecek birilerinin olduğunu öğrendiğinde mutlaka o kişilerle görüşmek ister. Cephede Valery'i gören Şemen Salanov ve Valery'nin yakın arkadaşı Anatoliy Almazovla tanışır. Bu gençler savaştan sağ salim dönebilenlerdendir. Ayrıca yazar, Salambi'nin tüm duygularını açıkça ifade ettiği mektubuna, romanda uzunca bir yer ayırmıştır. Yazarın bu şekilde duygusal çözümler yapması romanın estetik değerini arttırmaktadır.

Savaşın öğrenciler üzerindeki etkisini ele alan yazar, romanın ikinci bölümünde geriye dönüş tekniği ile zaman çizgisini değiştirerek 1945 yılı sonbaharını tasvir eder. Herkesin üzerinde farklı izler bırakan savaş, zorlu bir hayat yaşayan öğrenciler için bambaşka güçlükler doğurmuştur. Bu bağlamda asker-öğrenci benzerliği üzerinden yola çıkan yazar, o günleri yaşayan insanların duygu ve düşüncelerine de ses olur:

“Savaşın henüz bittiği her bir insanın yüzünden anlaşılıyor. Hepsi büyük zafer için seviniyor. Dört yıl büyük zorluklara dayandıktan sonra yavaş yavaş soluklanıyor insanlar, geleceğe yüzünü dönmüş, büyük bir ümitle yaşıyor. Bu arada her birinin bedeninde savaşın bıraktığı izler var. Kimi savaşta ağır yaralanmış ya da yakın akrabasını kaybetmiş, kimi daha genç yaşta savaş azabına dayanmış ya da ümidini kaybetmemiş...” (s.67).

İkinci Dünya Savaşı'nın insanların hayatlarında nasıl bir iz bıraktığını; anne, çocuk, baba, kardeş, sevgili gibi rollerin duygusal açımları eşliğinde ortaya koyar. Ayrıca savaşla birlikte ekonomik ve sosyal açıdan hayatın ne şekilde etkilendiğini gerçekçi bir bakış açısıyla ele alır. Savaşa bizzat katılması ve cepheyi yakından bilmesine rağmen savaşı geride kalanların hayatları ve psikolojileri üzerinden işlemiş olması dikkate değerdir. Çuvaş insanı; çalışkanlığı, soğukkanlılığı ve çeşitli erdemleri ile bu ağır sürecin üstesinden gelmeyi başarmıştır. Çünkü Sovyet kahramanlığı bunu gerektirmektedir. Savaşa sadece cephede destek vermek önemli değildir. Cephe gerisinde kalanların bu süreçte yaşamdan vazgeçmeyip askerlerin oluşturduğu boşluğu azim ve inançları ile doldurmaları gerekmektedir. Bu boşluğu en iyi dolduranlar ise romanda Salambi ile sembolize edilen ideal Sovyet kadınları olmuştur. Yazar, sembolik temsiller yoluyla İkinci Dünya Savaşı'nı eleştirel bir bakış açısıyla ele almıştır. Fakat bu eleştirisi Sovyet rejimine yönelik değildir. O, yalnızca savaş fenomenini eleştirmiştir.

2.5. Aydın

Fransızca éclairé kelimesinden gelen aydın kavramı, köken itibarıyla Latince “intelligentem, intelligere” kelimelerine dayanmaktadır. Bu kelimeler İngilizceye ‘entelektüel, aydın, zihinsel’ anlamlarına gelen intelligence şeklinde geçer (Naci, 1995: 183; Williams, 2005: 203). Entelektüel, münevver, aydın kavramı, “Bilgi ve kültürün taşıyıcısı, yaşamını aklı melekelerle göre düzenleyen kişi, fikir ve edebiyat adamı, okur-yazar ve bürokrat karışımı” gibi çeşitli farklı anlam alanlarına sahiptir (Saybaşıllı 1995: 157-159). Kelimenin sözlük anlamı “Kültürlü, okumuş, görgülü, ileri düşünceli (kimse), münevver, entelektüel” olarak ifade edilebilir (Güncel Türkçe Sözlük, 2020).

Kültürlü, görgülü, bilgili bu kimselerin toplumu dönüştürücü ve eğitsel işlevinin olduğunu söylemek gereklidir. Okuryazar, hayatını bilgisiyle kazanan ve aynı zamanda toplumu da etkileyen entelektüel kesim; Salambi romanında yazarın eleştirel söyleminin odağındadır. Yazar, romanında aydın kesimi karşıt değerleri temsil edişleri bakımından iki farklı açıdan ele almıştır. Bir yandan, “güz

sineği” metaforu ile halka tepeden bakan, sanatı kendi çıkarlarının eline düşürmüş, öz değerlerine yabancılaşmış, estetik kaygılardan uzak olan aydın kesimi ironik bir dille eleştirir. Diğer yandan, bu metaforik anlatımını olumlamak adına Anatoliy Almazov’u yaratarak ideal aydın portresini ortaya koyar.

Yazarın eleştirisinin odağı olan “güz sinekleri” ise kendi dillerini, edebiyatlarını, geleneklerini reddeden sözde aydınlardır. Bu kişiler gerçek manada entelektüel birikimden yoksundur. Onların tüm derdi, bürokrasinin gözünde bir yer edinebilmektir. Gerçek bilgi ve sanatın gereklerinden uzak, yüzeysel bir zihniyete sahiptirler. Kendiliğini reddeden bu kimselerin toplumdaki etkisi de kısa süreli olacaktır. Bu anlamda “güz sineği” metaforu ile eleştirilen kimselerin közkamanlık ruhunu taşıdığı söylenebilir. Közkaman⁸, Manas destanından alınan bir kavramdır. Mankurttan farklı olarak, közkamanların tutum ve davranışları bilinç düzeyindedir. Geçmişini, millî değerlerini bilinçli olarak reddeder; aslını inkâr ederler. Almazov’un karşı konumunda yer alan “güz sinekleri”; aslını, dilini ve geleneğini inkâr ve reddetme noktasında közkaman özelliği⁹ göstermektedir. Fakat bilinç düzeyinde közkaman kadar farkındalık söz konusu değildir. “Güz sinekleri” ağırlıklı olarak dalkavuk, ikiyüzlü, aydın görünümlü fakat kör cahil bir tipi temsil eder. Bu tip, romanda Çuşkov ve Laskin ile somutlaşır.

“Güz sineği” metaforu; Çuvaş geleneklerine yabancılaşan, millî hafızasını yitiren, kendi aynasında “başka”sını gören aydın kesimi ifade eder. Yazara göre onlar gerçek bir sanatçı, gerçek bir aydın olamaz. Tıpkı güz sineği gibi yok olup giderler:

“Yine de onlar bana göre sadece güz sineği. Kendi yok oluşları öncesi ellerinden geldiğince derin ısırmaya çalışıyorlar, yine de yok olacaklar zavallılar. Çok can sıktı, biliyorum yine de biz kendi işimizle yeneceğiz. Bu yıl onlar bizim için korkutucu değil, onlar zavallılar ve alçaklar. Ancak başka zamanlar kendilerini çok biliyorlarmış gibi yüksek kültürlü insanlarmış gibi göstererek safdilleri kandırmaları mümkün. Onların her zaman birçok alıntısı hazır, o seni toplantılarda gerçekten büyük biri gibi ezer, akıl verir... Ben böyle olduğundan hiç şüphelenmiyorum, onlar güz sineği gibi yok olacaklar, göreceksin” (s.132-33).

Kendi köklerine yabancılaşan bu aydınlara, ana dilinin sunduğu kültürel birikim yerine kendiliklerini tüketen günlük kaygılar eşliğinde varlıklarını da yitirmiş olurlar. Kalıcı ve kaliteli bir ürün ortaya koymadan yok olurlar. Onlar,

⁸ Közkaman hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Samet Azap, “Közkaman/lık: İhanet ve Kimlik Sorunsalı”, *Asos Journal*, S.41, s. 104-117, 2017.

⁹ Samet Azap, közkaman karakterinin özelliklerini “1. kendi dilinin yerine ikincil bir dil kullanmaları. 2. Öz kültüründen koparak yabancı kültürü benimsemeleri, 3. Gelenek ve göreneklerini terk etmeleri, 4. Adını, milletini hatta dinini değiştirmeleri, 5. Tarihi gerçeklerden uzaklaşarak millî tarihi yok saymaları. 6. Eylemleriyle kendi halkına karşı durarak düşmanlarıyla birlikte hareket etmeleri” şeklinde sıralanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bk. age. s.110.

Çuvaş halk şairlerini okumazlar. Çuvaşça konuşmak, Çuvaş dili ve edebiyatı üzerine çalışma yapmak onlara göre anlamsızdır. Çuvaşça bilmenin ve öğrenmenin gereksizliği üzerine konuşur dururlar:

“Şeşpil’in otuz yedi yılından önce ölmesi iyi olmuş. Ölmemiş olsaydı bu kadar özgür kalamazdı. Küçük burjuvazi milliyetçiliği gibi onulmaz bir hastalığa yakalanmıştı. ‘Çuvaş Sovyet edebiyatının temellerini atan!’ ‘Kuruculu!’, ‘Klasik!’ Klasik olmadan önce edebiyat yapmak gerek. Nerede o sizin Çuvaş edebiyatı? Bütün kitapları Çeboksarı’dan Astrahan’a gidene kadar gemide okuyup bitirmek mümkün. ‘Çuvaş! Çuvaş! Çuvaş, kendine gel!’ diye diye yüzyıllarca karanlıkta çıldırmış Çuvaş gözünü açamıyor. Trahom mu kör etmiş onu. Ne görüyor o? Kendi geçmiş hayatını, tarihini anlıyor mu, geleceğini biliyor mu o? Bir de Çuvaş dili geliyor mu, olgunlaşıyor, zenginleşiyor mu? Her yıl göz önünde bitiyor, unutuluyor işte. ‘Çuvaş gerçekten dirildi, canlılık dönemi başladı!’ diye bağırıyor Şeşpil. Nerede orada doğuş... Canlılık? Yeniden doğuş değil, yozlaşma, gerileme! İşte bu! Kanaş’ı geçince kime gerekli Çuvaş dili” (s.130).

Yazar, “güz sineği” metaforu ile aslını inkâr eden, taklit ve özentisi ile başka bir gelenekten beslenen aydın kesimi eleştirir. Çuvaş edebiyatına karşı küçümseme ve Çuvaşça’ya karşı olumsuz bakışı örnekleyen bu alımtıdaki örtük anlam bu doğrultudadır. Yazar, yarattığı bu metaforik kahramanlar aracılığı ile olmaması gereken aydın tipini ele alır. Buna bağlı olarak da idealize ettiği Anatoliy Almazov’u mükemmelleştirir. Salambi’nin gözünde Almazov “güz sineklerini” mutlaka yenecek bir sanatçıdır. Almazov “neden Çuvaş kendi başkentinde Çuvaşça konuşmaktan utanıyor? Sen bu rezilliği hangi halkta gördün? Kimden utanıyor o, kimden korkuyor? Bütün halklar eşit diyoruz ya?” (s.131) diye Çuvaşça ve Çuvaş kimliği üzerine fikirlerini söylerken yazarın sesi ile konuşmaktadır:

“Sen, Laskin kardeş, biliyor olmalısın. Çuvaş dilini şimdi Avrupa üniversitelerinde, Paris’te, Sorbon’da, Berlin’de başka yüksekokullarda araştırıyorlar. Ben ana dilimizin birçok halkın bilim adamlarının dikkatini çekeceğini düşünüyorum. O zaman gelecek. Biz onu görmesek de o zaman gelecek!” (s.131).

Dil, kimliğin inşasında ve korunmasında önemli bir role sahiptir. “Güz sinekleri”nin dillerini inkâr edişleri, ontolojik anlamda bir yitime sebep olur. Almazov ise ana dilinin bir gün hak ettiği değeri göreceğine inanır. O, Çuvaşçayı iyi bildikten ve iyi kullandıktan sonra Rusçanın da bilinmesine karşı değildir. Mitta Vaşley ve Şeşpil Mişşi, hem Çuvaşça hem Rusça yazan yazarlardır. Almazov için Şeşpil bu anlamda iyi bir örnektir. Almazov’un bu görüşü, yazarın düşüncelerinin yansımasıdır. Yazar Artemyev, Çuvaş dili gelenek ve değerlerinin önemsendiği takdirde Rus dili ve kültürüne karşı çıkmaz. O iki kültürün sentezini ister. Fakat “güz sinekleri”: “Genç müzisyen bugünkü tanınmış Sovyet şairlerini hiç yerine koyuyor; gözden düşmüş Anna Ahmatova ile Vaşley Mitta gibi şairleri hepsinden öne koyuyor” (s.313) diyerek Almazov’u eleştirir:

“Ahmatov’un ‘Gerçek Nezaketi Öğreniyorsun’, Mitta’nın ‘İdil İdil, Ülkemin Güzelliği!’ şiirlerinin şarkılarını besteledi. Şarkıların besteleri güzel değil, Sovyet insanının öğrenerek tüküreceği melodiler. Gerçek Sovyet bestekârlarının böyle kozmopolit mi olmaları gerek? diye şüpheye düşüyorum. ‘Yıldız’ ve ‘Leningrad’ dergileri hakkında merkez komitesinin çıkardığı kararları biliyor mu acaba o? Bunu işitti mi acaba? Besteciler birliğine alınmayı hak ediyor mu o?” diye tükürüğünü saçarak bağırды sert konuşmacı. Onun sözleri birçok kişiyi düşündürdü. Sonra Almazov’u Bestekârlar Birliği’ne alma konusunu bekletelim dediler... Çabuk küsen Almazov’a bu karar dünyanın sonu gibi geldi. Bu kendisi gibi yetenekli birini yeteneksizlerin yok etmesi gibi anlaşıldı” (s.314).

“Güz sinekleri” Almazov’un bestelerini beğenmez. Onun Sovyet insanı tipine uymadığını ve yeteneksiz olduğunu düşünürler. Fakat bu aydın kesim, aslında sanatın yüzeysel ve çıkarıcı tarafını oluşturur. Gerçek anlamda sanat ve bilimden anlamadıkları gibi para uğruna her şekle bürünürler. Sanat kaygısının ötelendiği, paranın ve toplumsal saygının ön plana çıkarıldığı bir anlayış hâkimdir. Yazarın bu tip aydınlara eleştirisi şu şekildedir:

“Ne dertleri varmış da gelmişler sizin oraya?”

“Ders vermeye. Birisi Miçurin biyolojisi hakkında ders veriyor, diğeri ise Puşkin hakkında.” diye öğrenerek söyledi Salanov. “Onlar gibiler ne zaman neyin gerekli olduğunu bilirler. Puşkin’in doğumunun yüz ellinci yılı bu yıl. Ders gerek, halk istiyor. Bir şekilde görevlendirmelerini alıp ikisi de geldi. Şehirde bunlar gibileri koruyanlar var. Eli el yıkar diyorlardır birbirlerine yardım ettiklerinde. Bunlar sonra bütün hocaları utandırarak geziyorlar.”

“Onlar kendilerine sanat adamı demiyorlar mıydı? Nasıl biyoloji hakkında ders vermeye başladılar?”

“Para taşı keser demiş olmalılar” (s.213).

Parayı odak noktası yapıp sanatsal değer ve öğretilerden uzak popüler kültürün ve kanonik söylemin esiri olan “güz sinekleri”; olumsuz aydınları, Almazov gibi genç ve yetenekli, dürüst ve kaliteli bir bestekâr ise olumlu ideal aydın tipini temsil eder. Köy köy halk türkülerini derleyen, kendi kültürünü yaşatmaya ve beslemeye önem veren yetenekli sanatçı Almazov; yazarın ideal bir kahramanı olarak kendi sesini taşır.

2.6. Çuvaş-Rus İmajı

İmaj; taklit, kopya, benzerlik, biçim, görünüş anlamına gelen Latince “imago” kelimesinden gelmektedir. İmaj kavramı, bir şeyin sadece doğrudan kavrayışla değil aynı zamanda hafıza ya da hayal etme aracılığı ile yeniden sunumu, sembol, imge, düş, hayal, figür gibi anlamlara da gelmektedir (Kınacı, 2016: 9). Salambi romanında, kahramanlar üzerinden Rus’un Çuvaş’a, Çuvaş’ın Rus’a karşı oluşturduğu imaj, rahatlıkla görülebilir. Artemyev; romanın genelinde Çuvaş millî adet ve gelenekleri, halk türküleri ve özlü sözlerden faydalanarak, kurgusunu

folklorik temelde besleyerek Çuvaş millî hafızasının korunması adına kalemiyle gayret göstermiştir.

Romanda, Çuvaş imajı daima olumlu olarak ortaya konmuştur. Salambi, Rus anne-babanın çocuğunu yetimhaneden alıp evlat edinerek aslında Rus-Çuvaş dostluğu adına sembolik bir birlikteliği temsil eder. Valerik'in iyi bir şekilde, şefkatle büyümesi ve toplumsal ön yargılarla eleştirilerden zarar görmeden yaşaması adına elinden geleni yapan Salambi; öğrenci olmasına rağmen çocuğun ona "mama" diye seslenmesine dayanamayıp onu evlat edinir. Ruslara karşı olumsuz bir tavrı olmayan Salambi; Valerik adına tüm hayatını feda eden merhametli, fedakâr bir Çuvaş kıızıdır. Romanda olumlu Çuvaş imajı özellikle Valerik'in babası Andrey yoluyla ortaya konmuştur. Andrey, cephede Çuvaşlar tarafından kurtarılmıştır ve o savaşırken geride kalan oğlu Çuvaş kızı Salambi tarafından evlat alınmıştır:

"Gerçekten de, bir aile gibi, bütün halk bir aile gibi." diye sevinçle düşündü Andrey. "Çuvaşlar dışarıda çocuğumu büyüttü, cephede de iyi Çuvaş dostlarım vardı. Bizi büyük bir aile duygusu akraba yapıyor. Doğru söylüyor yaşlı kadın, biz büyük bir ailedeki insanlar gibi dostça yaşıyoruz" (s.295).

"Çuvaşlar dosttur.", "Çuvaş askeri kurtarıcıdır.", "Çuvaşlar iyidir.", "Çuvaş-Rus aile gibidir." imajı Andrey aracılığıyla ortaya konar. Buna paralel olarak romanda Rus imajı da olumlu olarak ortaya konmuştur:

"Buraların âdeti böyledir, insanı sıkıntıda bırakmazlar. Ruslar bizim için eskiden beri kardeş. Yakınımızda iki Rus köyü var. Çuvaşlar birine Tıvankassi diyorlar. Rusçası Tuvanı. Diğerine Vırısuşkın, Atıkassi diyoruz. Rus ataların köyü demek o. İşte böyle eskiden beri saygı duyarız Ruslara! Bu savaş yıllarında bizim köyde Moskova'dan Leningrad'dan ablukadan tahliye edilenler çok geldiler. Onlarla akraba gibi yaşadık. Kolhozda birlikte çalıştık, son ekmeğimizi paylaştık. Onlar da Çuvaşça konuşmayı öğrendiler biz de Rusça anlamaya başladık. Üç kelimeden birini bilsen anlamak mümkün. Dert öğretiyor yaşamayı oğlum. Böyle yaşıyoruz işte..." (s.283-84).

Salambi'nin annesinin sözlerinden yapılan bu alıntıda "Ruslar, Çuvaşlar için eskiden beri kardeşir.", "Çuvaşlar, Ruslara saygı duyar.", "Çuvaşlar insanları darda koymaz.", "Çuvaşlar yardımseverdir.", "Çuvaş-Rus akraba gibidir." şeklinde imajlar ortaya konmuştur. Yıllardır Ruslarla dostluk ve barış içinde, son lokmasını dahi paylaşarak yaşadıklarını ifade eden Salambi'nin annesi; Çuvaş'ın Rus'a olan olumlu imajını temsil eden kahramanların başında gelir. Ayrıca bir Çuvaş'ın ve Rus'un hem Rusça hem Çuvaşça konuşmasının normal olarak karşılanması, romanın satır aralarında yer almaktadır. Bunlara ek olarak, "Çuvaş kızı çekingendir.", "Çuvaş kızı çalışkandır." şeklinde Çuvaş kızlarına dair algılar, Çuvaş kimliğini belirler.

Sovyet edebiyatında yazarlar, devrin şartları ve angaje bir edebiyat anlayışı çerçevesinde eser kaleme almıştır. Bu yüzden yazar, eserin genelinde Ruslara dair

olumsuz bir imaj çizmemiştir. Fakat Çuvaş dili, kültürü, âdet ve gelenekleri, atasözü ve deyimleri, şarkıları, türküleri, romanın millî ruhunu derinleştirmiştir. Bu durum toplumsal hafızanın ve millî şuurun kalıcılığını destekler. Yazar, Salambi romanında özellikle Çuvaşların “iyi niyetli, yardımsever, çalışkan, azimli, fedakâr” oldukları vurgusunu yapmıştır.

Sonuç

Modern Çuvaş edebiyatının önemli bir ismi olan Aleksandr Artemyev’in Salambi romanı, aşkın kurgusal düzleminde dönemin politik havasının da nüfuz ettiği bir romandır. Eser, “sosyalist realizm” metodunun hâkim olduğu, Sovyet ideolojisinin ve yeni insan tipinin olumlandığı dönemde kaleme alınmıştır. Bu ideolojik sanat anlayışı, esere çeşitli metin kurucu işaretler yoluyla eklenmiştir. Ayrıca yazar; doğru bulmadığı politik, ekonomik ve sosyal hususiyetleri kendi süzgecinden geçirerek metin düzlemine taşımıştır. Aşk, bu politik eleştirilerin gözlemlenebileceği örtük düzlemin etrafında, çerçeve görevi görmüştür.

Eser, edebiyat ve ideoloji ilişkisi bağlamında olumlu ve olumsuz olmak üzere temelde iki eleştiri düzleminde açıklanabilir. Olumlu eleştiri: “1. Sovyet fedâkarlığı, kahramanlığı, çalışkanlığı vurgusu, 2. Çuvaş millî kimliğinin inşası ve millî hafızanın korunması”; olumsuz eleştiri ise: “1. Stalin rejimi ve Stalin’in politikası ve İkinci Dünya Savaşı 2. Sözde, çıkarıcı, dalkavuk aydınlar (güz sinekleri) ve Sovyet değerlerini, ilkelerini kötüye kullanan sözde komünistlerin eleştirisi” şeklinde değerlendirilebilir. Çuvaş millî gelenekleri, dönemin toplumsal, siyasi ve ekonomik havası psikolojik temelde geliştirilen öncü kahramanlar yoluyla ele alınmış; yazar, estetik düzlemde eserin kalitesini düşürmeden sembol ve metaforlar aracılığı ile kurgusunu beslemiştir. İdealize ettiği kahramanları Salambi ve Almazov aracılığıyla ideal Çuvaş kimliğinin somut bir örneğini vererek politik söylemini açıkça ortaya koymuştur. Ayrıca romana Çuvaşlar arasında kutsal ve önemli bir isim olarak kullanılan ve “selamlı ad” anlamına gelen “Salambi” adını vererek Çuvaş millî kimliğine verdiği önemi somutlaştırmıştır.

“Gerçek bir Çuvaş kızı nasıl olmalı?” sorusunun somut bir cevabı olarak, karşısına çıkan engeller karşısında yılmadan azim ve dayanıklılıkla mücadele eden Salambi; özelde Çuvaş, genelde ise Sovyet insanının ideal bir portresini çizer. Yazar, idealize ettiği Salambi’nin kimliğine paralel olarak dürüst, millî ruh ve şuurun farkında olan Almazov’u yaratmıştır. Kendilik ve millîlik aynasında Salambi, Almazov’a; Almazov, Salambi’ye dönüşür. Bu kişiler; Çuvaş diline, kültürüne, geleneğine önem veren, aslını inkâr etmeyen, aksine aslını yaşatan ve toplumsal hafızayı koruyan, Sovyet gerçekçiliğine ve Sovyet ruhuna uygun şekilde yaşayan, dürüst, kimselerdir. Almazov ve Salambi’nin kavuşması, ruhanî ve maddî yaşamda kendini gerçekleştirmiş ideal bir Çuvaş kimliğinin somut bir örneğidir.

Eser, ilk olarak 1956 yılında yayınlanmıştır. Joseph Stalin'in ölüm tarihi ise 1953'tür. Eserin örtük göndermelerinde yer alan Stalin diktasına yönelik eleştirinin varlığı, bu iki tarih arasında doğrudan bir bağlantı olduğunu düşündürür. Sovyet edebiyatı, partinin ve rejimin yönlendirmesi doğrultusunda şekillendiği için özellikle Stalin döneminde rejime, partinin uygulamalarına ya da liderlere yönelik bir eleştiri yapmak mümkün değildir. Romanın da ayrıntılarında yer alan "halk düşmanı" yaftası bunun en somut örneğidir. Yazarın; Stalin'in kıyım politikasına, dikta rejimine yönelik eleştirilerini açığa vurulabilmesinde eserin Stalin'in ölümünden sonra yayınlanmış olmasının payı büyüktür. Stalin hayattayken ona ya da rejime yönelik olumsuz tavır ve söylemlerin cezası şüphesiz ölüm olmuştur. Bu bağlamda, eserde Ruslara dair tek bir olumsuz imajın olmayışı da düşündürücüdür fakat anlaşılabilir. Her ne kadar Stalin ölse de devir Sovyet devridir. Eser, Rusları ve Çuvaşları olumlayan nitelikte imajlara sahiptir. Salambi'nin Rus bir çocuğu evlat etmesiyle sembolleştirilen Çuvaş-Rus dostluğu, yazarın kendi ve öteki sentezini imler. Yazarın, devrine rağmen Çuvaş kimliği vurgusunu açık şekilde yapması ise dikkate değerdir. Sovyet değerlerine, ilkelerine, dönemin gerçekliğine olumlu çizgide yaklaşan yazarın olumsuz eleştirisinin hedefi Stalin, rejimi kötüye kullanan komünistler, savaş fenomeni, sistemin çarpık yönleri ve çıkarıcı, sözde aydınlardır.

Kaynakça

- Althusser, Louis (2014). *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*. (Çev. Alp Tümertekin). İstanbul: İthaki Yayınları.
- Artemyev, Aleksandr. (2019). *Salambi*. Akt. Bülent Bayram, Ankara: Bengü Yayınları.
- Aşnin, F. A.- Nasilov, D. M.- Alpatov, V.M. (2016) *Mahvedilmiş Türkoloji*. (çev. Gaffar Çakmaklı Mehdiyev). (ed. Sedat Adıgüzel). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Azap, Samet (2017). "Közkaman/lık: İhanet ve Kimlik Sorunsalı". *Asos Journal*. S.41. s. 104-117.
- Bayram, Bülent. (2012). "Folklor Edebiyat İlişkileri Bağlamında Abdullah Tukay'ın Şürelî ve Mihail Fedarov'un Arşuri Manzumeleri". *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*. S.32. s. 41-54.
- Bayram, Bülent. (2018). *Zarif Beşiri ve Çuvaş Edebiyatı*. Edirne: Paradigma Yayınları.
- Buran, Ahmet (2016). *Kurşunlanan Türkoloji*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Cliff, Tony (1990). *Rusya'da Devlet Kapitalizmi*. (çev. Ali Saffet, Tarık Kaya). İstanbul: Metis Yayınları.
- Çelik, Reyhan. (2018). "Rusya'da Ekim Devrimi ile Değişen Edebiyat Anlayışına Genel Bir Bakış". *The Journal of Academic Social Science Studies*. S.72. s. 214-222.
- Dilek, İbrahim (2019). "Türk Dünyası Edebiyatlarında Reprressiya". *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*. S.48. s.27-82.
- Durmuş, Oğuzhan (2014). *18. Yüzyıl Çuvaşçasının Söz Varlığı*. Edirne: Paradigma Yayınları.

Yılmaz, Metin-Yuhma Mişsi (2003). *Başlangıcından Günümüze Kadar Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi* (Cilt 26 (Çuvaş Edebiyatı)), Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Ekici, Yunus. (2017). “Bolşevik İhtilalin Ortaya Çıkması ve Sebepleri”. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.27. S.1. s. 265-275.

Ercilasun, Güljanat (2007). “Stalin Döneminde Kazak Aydınlarının Tasfiyesi”. (Ed. E. G. Naskali, L. Şahin). *Stalin ve Türk Dünyası*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Güzel, Sinan. (2012). İlpek Mikulayı'nın “Tivatı Kun” Adlı Eseri Üzerinde Çuvaşça Dil İncelemesi (Giriş-Metin-Dizinler). İzmir: Yayımlanmamış Doktora Tezi.

Güzel, Sinan (2014). “Çuvaş Edebiyatından Bir İsim: İlpek Mikulayı (Nikolay Filippoviç İlbekov)”. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*. S.38. s.45-57.

Karabulut, Ferhat. (2019). “Cengiz Dağcı ve Cengiz Aytmatov'un Romanlarında Kolhozlar ve Kolhoz Sisteminin Ruslaştırılmadaki Rolü”. *Türük*. S.16. s.56-77.

Karakaş, Şuayip “Türkistanda “Kızıl Kırgın” Kurbanları”. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, S.5, 1998.

Karakuş, Ertuğrul. (2019). “Çuvaş Yazar Aleksandır Artemyev'in 'Çuvaş Kızı Salambı' Romanı Üzerine Bir İnceleme”. *İdil-Ural Araştırmaları Dergisi*, S.2, s.199-223.

Kınacı, Cemile. (2016). *Kazak Sovyet Edebiyatında İmaj ve Kimlik*. Ankara: Bengü Yayınları.

Manneheim, Karl (1995). *İdeoloji ve Ütopya*. (Çev. Mehmet Okyayuz). Ankara: Epos Yayınları.

Mostafin, Rafail-Dautov, Reis. (1997). “Repressiya Kurbanı Tatar Yazarları” (Akt. Mustafa Öner). *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, S.3. s.135-168.

Naci, Fethi (1995). “Münevver'den Entele”. *Türk Aydını ve Kimlik Sorunsalı* (Haz.Sabahattin Şen) (s.181-187 içinde). İstanbul: Bağlam Yayınları.

Özcan, Kemal. (2007). “Stalin Döneminde Sürgünler”. (Ed. E. G. Naskali, L. Şahin), *Stalin ve Türk Dünyası*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Saybaşılı, Kemâli (1995). “Münevver, Entellektüel, Aydın”. *Türk Aydını ve Kimlik Sorunsalı* (Haz.Sabahattin Şen) (s.157-173 içinde). İstanbul: Bağlam Yayınları.

Somuncu, Selim (2015). *Romanda Bilgi İktidar İdeoloji*. Ankara: Hece Yayınları.

Türk Dil Kurumu (2020). *Güncel Türkçe Sözlük*. <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi (14.04.2020 saat: 22.30)).

Williams, Raymond (2005). *Anahtar Sözcükler Kültür ve Toplumun Söz Varlığı*. (Çev. Savaş Kılıç), İstanbul: İletişim Yayınları.

ОЦЕНКА РОМАНА САЛАМБИ В КОНТЕКСТЕ ОТНОШЕНИЙ ЛИТЕРАТУРЫ И ИДЕОЛОГИИ

АННОТАЦИЯ

Наиболее очевидным примером, который можно привести к отношениям литературы и политики, будет Советская литература, развивающаяся в рамках марксистской и ленинской идеологии. Советская литература, которая развивалась на основе марксистской литературы, принципы которой были определены первым Съездом Союза Советских писателей, организованным в 1934 году, создает литературу, основанную на идеологии. Авторы периода были направлены на создание ангажированной литературы, и тем временем, литература, как область отражения идеологии, служила инструментом в точке передачи политического настроения эпохи. В связи с этим, литературные произведения той эпохи сформированы по линии, которая в целом подтверждает советскую реальность и советскую идеологию. Вымысел истины, вопрос о том, как человек и общество должны отражаться в произведениях, соответственно варьировался от автора к автору, от периода к периоду. Но в литературе, которая развивается на основе идеологии, эта ситуация продвигается по ориентированной линии. Поскольку человек, который является фокусом работ как социального, экономического, политического актива, в значительной степени зависит от потрясений общества, авторы в своих работах также ссылаются на этот эффект, предпочитая эстетическую тревогу. Литература тюркских беев также долгое время рассказывала о советской реальности, советской идеологии и идеальном советском человеке, а также касалась важных событий того периода. В этой литературе, в частности Вторая Мировая война, одно из исторических и политических событий, глубоко влияющих на Советский Союз, широко использовалась в качестве темы в произведениях, акцент на Советском героизме, альтруизме, патриотизме был в центре внимания произведений. Этот идеологический акцент был сделан в литературных произведениях, особенно в женском контексте. С каждым мужчиной, держащим оружие, идущим на фронт, женщины, которые остались позади, должны были быть ещё намного сильнее, чем прежде.

Современная Чувашская литература также является одной из литературы, которая развивается в этой линии. Вторая Мировая война, одно из исторических и политических событий, глубоко влияющих на Советский Союз, и разрушительные последствия этой войны также являются одними из распространенных тем, используемых в то время. В романах того периода Война в основном рассматривалась двумя способами: фронтовой жизнью и жизнью за фронтом.

Роман «Саламби» является одним из самых ярких примеров чувашского романа, а также первым романом, переведенным с чувашского языка на турецкий язык. Данный роман описывает жизнь матерей и жен, проводивших своих мужей и сыновей на войну. Автор романа Александр Артемьев, который лично участвовал в войне, в данном романе предпочел рассказать о войне и ее

разрушительном влиянии на жизни тех, кто остался позади. Помимо Второй мировой войны, речь идет о других политических элементах, которые являются предметом романа. Обращаясь к наиболее очевидным моментам советской эпохи, таким как Октябрьская революция, чувашско-русские отношения, колхозная жизнь, Сталин и репрессия, автор использовал критический дискурс через своих героев. Также в данном романе затронуты такие темы, как идеальный советский человек, чувашский образ глазами русских, русский образ глазами чувашей, чувашская идентичность, чувашские традиции, критика социалистического реализма. Стоит также отметить, что автор, который также психологически анализирует своих героев при решении всего этого, не пренебрегает обработкой человеческих черт, таких как любовь, сострадание, совесть. Он также создал героев, которые питают эти эмоции иначе. Автор также обрабатывает и множество негативных черт, таких как ревность, лень, озорство, клевета и рисует портрет идеального советского человека. В данной статье будет предпринята попытка изложить политический дискурс автора, который обрабатывает последствия войны на оси любовной истории.

Ключевые Слова: литература и политика, чувашская литература, Вторая Мировая Война, «Саламби», Александр Артемьев.